

Tien.

10 JAAR BORGING VAN IMMATERIEEL ERFGOED IN NEDERLAND

Immaterieel

Erfgoed

MIJN IE ...

... ontwikkelt mensen

... brengt mensen samen

... verbindt mensen

... geeft mensen inkomen

... draagt bij aan een
duurzame toekomst

**EDUCATIE INCLUSIE ECONOMIE
ECOLOGIE PARTICIPATIE**

Meebewegen = doorgeven
= **leven**

Tien. GEMAAKT

Tien. 10 jaar borging van immaterieel erfgoed in Nederland is een eenmalig magazine van Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland. Het laat zien (en viert!) wat er bereikt is in het Koninkrijk Nederland sinds de ratificatie in 2012 van het Unesco Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed.

Een uitgave van Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

Hoofdredactie Saskia van Oostveen, Susanne Bergwerff-Verburg, Pieter van Rooij

Concept, redactie & eindredactie Petra Boers - Buro Vonkstof

Teksten Marco van Baalen, Jet Bakels, Susanne Bergwerff-Verburg, Petra Boers, Marieke Brugman, Arie Koelemij, Riet de Leeuw, Elise Meier, Saskia van Oostveen, Pieter van Rooij, Mark Schep

Interviews Elise Meier, Riet de Leeuw

Artdirection, grafisch ontwerp & beeldredactie Suzanne Hertogs, Anne de Laat - Ontwerphaven

Fotografie Marcel van den Bergh, Jan Bouwhuis, Louis Haagman, Aad Hoogendoorn, Rick Huisinga, Imagine IC - Koto & Saya © Les Adu 2019, Lieske Leunissen, Joris Louwes, Piet-Hein Out, Thijs Tromp, Shutterstock.com, immaterieel erfgoedgemeenschappen en Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

Druk Libertas Pascal

Dank jullie wel! Graag bedanken we alle immaterieel erfgoedgemeenschappen uit het Netwerk en de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland voor hun bijdragen in de vorm van interviews en beeld. Ook dank aan het ministerie van OCW en de Nederlandse Unesco Commissie voor het meedenken over deze uitgave.

© 2022 Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
Hoeflerlaan 4, 6816 SG Arnhem
info@immaterieelerfgoed.nl | www.immaterieelerfgoed.nl

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever. We hebben moeite gedaan om alle rechthebbenden van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hen vriendelijk verzocht contact te zoeken met de uitgever.

**KENNISCENTRUM
IMMATERIEEL
ERFGOED
NEDERLAND**

WAT DOEN WIJ?

Het Kenniscentrum coördineert sinds 2012 de implementatie van het UNESCO Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Het Kenniscentrum helpt beoefenaars van immaterieel erfgoed met het borgen (ontwikkelen, promoten, doorgeven) van hun immaterieel erfgoed, onder andere door de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Daarnaast werkt het Kenniscentrum aan kennisontwikkeling ten behoeve van de praktijk van borging van immaterieel erfgoed.

IMMATERIEEL ERFGOED VERBINDT

ONs

A

Als jongetje van 8 jaar liep ik met mijn voetbalclub voor de eerste keer mee met de lokale Avondvierdaagse. Ik herinner me de opwinding en de vrolijkheid om me heen. En het intense gevoel van verbondenheid.

‘Immaterieel erfgoed gaat door de hele samenleving heen, en dat is kostbaar’, zegt Christianne Mattijssen, directeur Erfgoed en Kunsten van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in een interview in het magazine dat hier voor u ligt. Juist in deze tijd ziet zij een belangrijke rol weggelegd voor tradities, rituelen, feesten en verhalen die verbinding brengen tussen mensen en groepen die elkaar anders niet zo snel zouden tegenkomen.

Tien jaar geleden ratificeerde het Koninkrijk Nederland het Verdrag inzake de Bescherming van Immaterieel Cultureel Erfgoed van Unesco. In die tien jaar is heel veel bereikt in Nederland. In dit feestelijke magazine *Tien* vieren we dit trots én kijken we vol optimisme vooruit. De afgelopen tien jaar heeft het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland zich ten volle ingezet om gemeenschappen te helpen bij het levend houden van hun erfgoed. Ik noem alvast twee feestelijke feiten: niet alleen schrijven we in 2022 de 200ste vorm bij in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland, ook prijken inmiddels drie vormen van immaterieel erfgoed uit Nederland op de internationale Representatieve Lijst van Unesco. U leest er alles over in dit magazine.

Wat maakt dat ik vol optimisme vooruitkijk naar de komende tien jaar? Ik zie dat immaterieel erfgoed in onze samenleving aan een opmars bezig is. Allereerst onder de vele miljoenen beoefenaars van tradities, vieringen en ambachten in Nederland. Schattingen laten zien dat meer dan 8 miljoen Nederlanders immaterieel erfgoed beoefenen dat in de Inventaris staat, of zich daarvoor inzetten als vrijwilliger. En bijna 270 miljoen mensen bezoeken jaarlijks de feesten of evenementen of genieten er op een andere manier van. Een opmars zie ik ook onder beleidsmakers – en dan niet alleen die in de culturele sector. Steeds meer gemeentes en provincies zijn zich in de afgelopen tien jaar bewust geworden van het belang van levend erfgoed. Of, zoals Roy de Witte van de provincie Overijssel het mooi uitdrukt: ‘Verhalen verbinden en willen we niet kwijtraken. Immaterieel erfgoed draagt bij aan de leefbaarheid van de provincie.’

De komende tien jaar gaan wij als Kenniscentrum uiteraard verder met het ondersteunen van gemeenschappen. We onderzoeken bijvoorbeeld hoe levend erfgoed kan bijdragen aan de ecologische verduurzaming van de wereld en aan het inclusiever maken van de samenleving, de grote uitdagingen van onze tijd. Gelukkig wijst alles erop dat ook vele andere partijen zich gaan inzetten voor het immaterieel erfgoed in Nederland. Doet u mee? Ik wens u alvast veel plezier en inspiratie bij het lezen van dit magazine!

Marco van Baalen is directeur van Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

10 jaar borging van immaterieel erfgoed in Nederland

– TERUGBLIKKEN EN VOORUITKIJKEN

HET VERDRAG

WAT BETEKENT HET VERDRAG VOOR NEDERLAND EN INTERNATIONAAL?

- 6 **Tijdslijn** – Hoera! 10 jaar ratificatie
- 8 **Interview directeur Erfgoed en Kunsten Christianne Mattijssen** – ‘Immaterieel erfgoed gaat door de hele maatschappij heen, en dat is kostbaar’
- 12 **De kern van het verdrag** – Van Egyptische tempels tot Rotterdams Zomercarnaval
- 16 **5 x de grootste misvattingen** – Iets met klompen ofzo?
- 18 **Interview internationaal secretaris Unesco Tim Curtis** – ‘Ik vind het belangrijk inclusief te werken’
- 22 **De eerste drie op de inventaris** – Hoe kijken gemeenschappen 10 jaar later terug?
- 26 **Tijdslijn highlights** – De Caribische aanpak
- 28 **Sint Maarten** – ‘We hebben de harten van leerlingen veroverd’
- 30 **Bonaire** – ‘De afgelopen 30 jaar zijn veel ouderen geïnterviewd’
- 34 **5 x slim borgen** – Van prentenboek tot zwaai-innovatie

SERIE: WAARDE

WELKE WAARDE HEEFT IMMATERIEEL ERFGOED IN DE SAMENLEVING?

- 32 **Educatieve waarde** – Schutterij – ‘Ik heb professioneel veel geleerd bij de schutterij’
- 38 **Economische waarde** – Fruitcorso Tiel – ‘Ik vind het mooi deze cijfers op een rij te hebben’
- 46 **Inclusieve waarde** – Wintercircus – ‘Ik kreeg kippenvel van de reactie van dat blinde meisje’
- 54 **Verbindende waarde** – Woonwagencultuur – ‘Mantelzorg? Dat doen wij al eeuwen!’
- 68 **Duurzame waarde** – Papierscheppen – ‘Ik ga uit van het credo “Afval bestaat niet!”’

BEWUSTWORDING

HOE MAKEN WE MENSEN BEWUST VAN DE WAARDE VAN IMMATERIEEL ERFGOED?

- 36 **10 jaar!** – Feiten & cijfers na 10 jaar Inventaris en Netwerk
- 40 **Over de grote aanpassingskracht van tradities** – Door het vuur
- 44 **10 jaar werken aan bewustwording** – Komt dat zien!

ONDERZOEK

WELK ONDERZOEK DOEN WE EN WAT LEVERT DAT OP VOOR GEMEENSCHAPPEN?

- 48 **10 jaar kennisontwikkeling** – Van slow tourism tot gamen
- 52 **In memoriam** – Albert van der Zeijden
- 53 **Samenwerking** – Een netwerk van experts
- 56 **Onderzoek van studenten** – Frisse blik op kaasdragen en heggenvlechten

BELEID

HOE HELPT BELEID VAN HET RIJK, GEMEENTEN EN PROVINCIES BIJ HET BORGEN?

- 60 **5 x de beste tips voor én van gemeenten** – Wie is er nou eigenlijk de expert hier?
- 63 **Column beleid** – Het schamperen voorbij
- 64 **Interview gedeputeerde Roy de Witte** – Het DNA van Overijssel

PARTICIPATIE & CO-CREATIE

HOE BETREK JE MENSEN BIJ HET BORGEN VAN IMMATERIEEL ERFGOED?

- 70 **Samen met musea** – Niks achter glas
- 72 **Samen met het Fonds voor Cultuurparticipatie** – Lage drempel, hoge waarde
- 74 **Samen met het Kenniscentrum** – Van onderop

EDUCATIE & KENNISOVERDRACHT

HOE DRAGEN WE KENNIS ROND IMMATERIEEL ERFGOED OVER?

- 76 **Zo dragen gemeenschappen kennis over** – Nieuwe paplepels
- 80 **Zo draag het onderwijs kennis over** – Ben jij niet (erf)goed wijs?

INTERNATIONAAL

WAAR STAAT NEDERLAND EN HOE WERKEN WE SAMEN?

- 84 **3 x op de internationale Representatieve Lijst**
- 84 **Ambacht van molenaar** – ‘Molenaars overal ter wereld voelen zich erkend’
- 86 **Beoefenen van de valkerij in Nederland** – ‘De erkenning geeft valkeniers een enorme motivatie’
- 88 **Corso cultuur** – ‘De corso’s hebben veel publiciteit gekregen’
- 90 **Onze wereldwijde samenwerking** – Zie hier met wie

Hoera!

Tien jaar ratificatie

De hoogtepunten voor Nederland op een tijdlijn.

Het
verdrag

2012

- Officiële ratificatie door het Koninkrijk Nederland in mei. Staatssecretaris Halbe Zijlstra ondertekent het Verdrag ceremonieel in september, tijdens Bloemencorso Zundert
- Bijschrijving van de eerste drie uitingen van immaterieel erfgoed in de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed: **Bloemencorso Zundert**, **Boxmeerse Vaart** en **Sint Maartenviering in Utrecht**
- Nederlands Centrum voor Volkscultuur (NCV) wordt Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE)
- VIE geaccrediteerd als ngo bij het Unesco-verdrag

2014

- **50ste** bijschrijving in de Inventaris: **Carbidschieten in Drenthe**
- Start samenwerking Kenniscentrum met provincie Overijssel

2016

- **100ste** bijschrijving in de Inventaris: **Zomercarnaval Rotterdam**

2018

- Lancering eerste AmbachtenLab: **Stoelenmatten**
- Nederland neemt voor 4 jaar plaats in het Intergouvernementeel Comité van Unesco

2020

- Presentatie resultaten *Kennisagenda 2017-2020*. *Immaterieel erfgoed als proeftuin van een mondialiserende samenleving*
- Lancering Kennisbank

2022

- **200ste** bijschrijving in de Inventaris: **?***
- *Nog niet bekend bij uitgave magazine

2003

Unesco neemt het Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed aan

2013+ 2014

Jaren van de Ambachten, samen met Fonds voor Cultuurparticipatie

2015

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed in Unesco's *Evaluation Body* van het Verdrag

2017

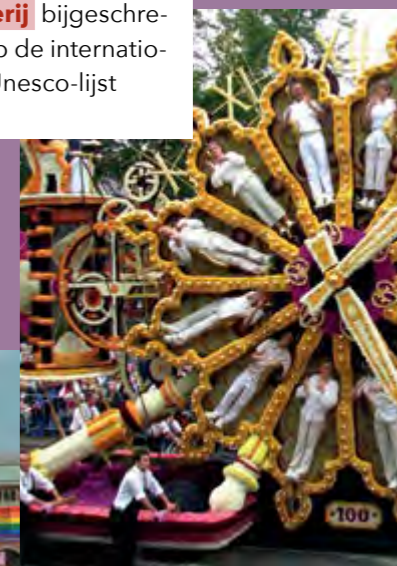
- Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) wordt Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN)
- Nieuwe manier van inventariseren in drie kringen:
  1. Netwerk Immaterieel Erfgoed
  2. Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland (aangepaste naam)
  3. Register van Inspirerende Voorbeelden van Borging
- **Ambacht van molenaar** als eerste uit het Koninkrijk bijgeschreven op de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van Unesco (verder: de internationale Unesco-lijst)

2019

- Ondertekening Intentieverklaring samenwerking Immaterieel Cultureel Erfgoed door Sint Maarten, Curaçao, Aruba en Nederland
- **150ste** bijschrijving in de Inventaris: **Pride Amsterdam**

2021

Corsocultuur en **Valkerij** bijgeschreven op de internationale Unesco-lijst

‘Immaterieel erfgoed gaat door de hele maatschappij heen, en dat is kostbaar’

In 2012 ratificeerde Nederland het Unesco Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. Wat heeft dit opgeleverd? Wat zijn de uitdagingen en kansen voor de komende jaren? We blikken terug en vooruit met Christianne Mattijssen, directeur Erfgoed en Kunsten van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. ‘Over tradities wordt nu niet meer geschamperd.’

Boefen jij zelf immaterieel erfgoed? ‘Toen ik in Maastricht studeerde, deed ik mee aan het carnaval daar. Het bijzondere aan immaterieel erfgoed

is dat het vaak gaat om specifieke lokale uitingen. Het carnaval in Maastricht is heel anders dan dat in Sittard, niet ver van Maastricht. Als je in Maastricht in een boerenkiel verschijnt, word je uitgelachen. In Breda kan dat dan weer wel. Immaterieel erfgoed laat zien waar je bij hoort. Soms lokaal, en soms geeft het aan: ik ben in Nederland, dit doen wij.’

Waarom is immaterieel erfgoed belangrijk?

‘Aandacht voor immaterieel erfgoed is in deze tijd actueler dan ooit. Ik maak mij grote zorgen over het uiteenvallen van de samenleving, dat we elkaar steeds minder ontmoeten. Tradities, rituelen, feesten en verhalen brengen verbinding tussen mensen en groepen die elkaar

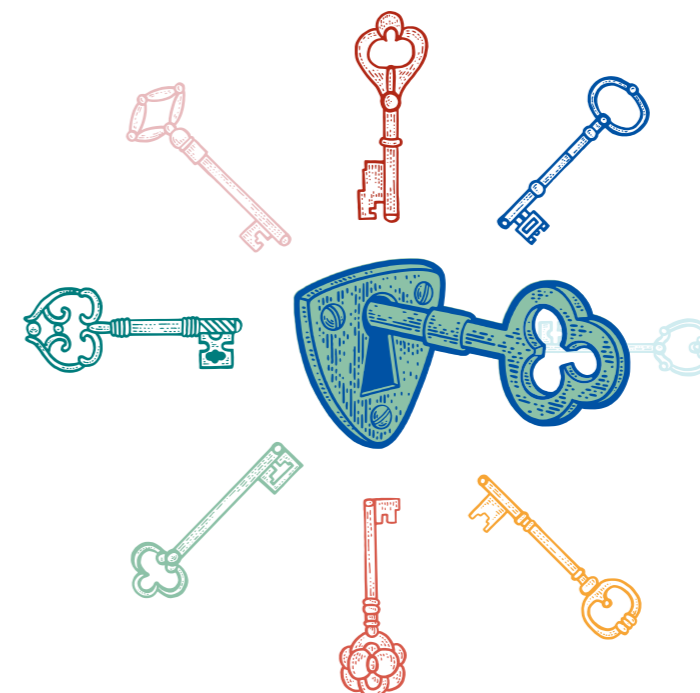
anders niet zo snel zouden tegenkomen. Immaterieel erfgoed gaat door de hele maatschappij heen, en dat is kostbaar. Want dit contact dreigen we kwijt te raken in onze samenleving waar kerken en verenigingen mensen steeds minder weten te binden. Immaterieel erfgoed is dus van grote sociale waarde.’

Wat heeft tien jaar ratificatie opgeleverd?

‘Het is belangrijk dat Nederland het Unesco-verdrag heeft geratificeerd. Hierdoor zijn het verdrag en het begrip “immaterieel erfgoed” niet langer onbekend in Nederland. Maar belangrijker nog: er wordt niet meer over tradities geschamperd. Het verdrag heeft een meerwaarde voor de samenleving en de gemeenschappen. Door de ratificatie van dit verdrag is er een rol voor de rijksoverheid om de aandacht voor immaterieel erfgoed te ondersteunen en faciliteren.’

Kun je een voorbeeld noemen van die rol?

‘Een van de verplichtingen van het verdrag is dat ieder land het immaterieel erfgoed op zijn grondgebied in kaart brengt door een inventaris op te stellen. Destijds is in afstemming met Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed

Nederland, Fonds voor Cultuur Participatie en het Meertens Instituut besloten om de Inventaris bottom-up samen te stellen. Nederland staat internationaal bekend om de laagdrempelige methode waarmee gemeenschappen zélf hun praktijken en tradities aanmelden en een erfgoedzorgplan opstellen. Ondersteund door het Kenniscentrum doen de gemeenschappen dat met het doel hun erfgoed actueel te houden en toekomstbestendig te maken. Dat is helemaal in de geest van het verdrag.’

Welke uitdagingen zie je voor de komende jaren?

‘Wat nog beter kan is zichtbaar maken wat het belang is van immaterieel erfgoed: waarom willen we het koesteren en doorgeven? Dat moeten we beter onderbouwen. De Inventaris is een lijst met zeer ongelijksoortige praktijken: van metworstrennen in Boxmeer tot traditionele graslandbevloeiing. Dat zijn heel uiteenlopende zaken. Metworstrennen is een voor die gemeenschap belangrijk feest, van grote sociale waarde, terwijl de graslandbevloeiing een oud gebruik is dat kan bijdragen aan de oplossing van actuele problemen, zoals een klimaatbe-

stendig landschap en biodiversiteit. Nederland neemt dan ook deel aan de multinationale nominatie van de graslandbevloeiing voor de Representatieve Lijst van het immaterieel erfgoed.

Die ongelijksoortigheid bemoeilijkt soms het gesprek over immaterieel erfgoed. Dat zouden we kunnen verbeteren door meer de achtergrond en context zichtbaar te maken van die uiteenlopende immaterieel erfgoedpraktijken en te laten zien dat het om de kennis, vaardigheden en sociale waarde van de beoefening gaat. Door de zichtbaarheid te verhogen kunnen we de diversiteit en het belang van immaterieel erfgoed nog beter uitdragen, ook op internationaal niveau.

Een andere uitdaging is jongeren betrekken.

Hoe kijk je daar tegenaan?

‘De inventaris in de huidige vorm is niet zo uitnodigend voor jongeren. Wellicht gaat het bereiken van jongerenculturen beter als wij er niet van uitgaan dat zij zich maar moeten aanpassen aan de bestaande methodiek, maar we manieren vinden om die te

‘NEDERLAND STAAT INTERNATIONAAL BEKEND OM DE LAAGDREMPELIGE METHODE WAARMEE GEMEENSCHAPPEN ZÉLF HUN PRAKTIJKEN EN TRADITIES AANMELDEN’

'IMMATERIEEL ERFGOED IS VAN GROTE SOCIALE WAARDE IN EEN SAMENLEVING WAAR KERKEN EN VERENIGINGEN MENSEN STEEDS MINDER WETEN TE BINDEN'

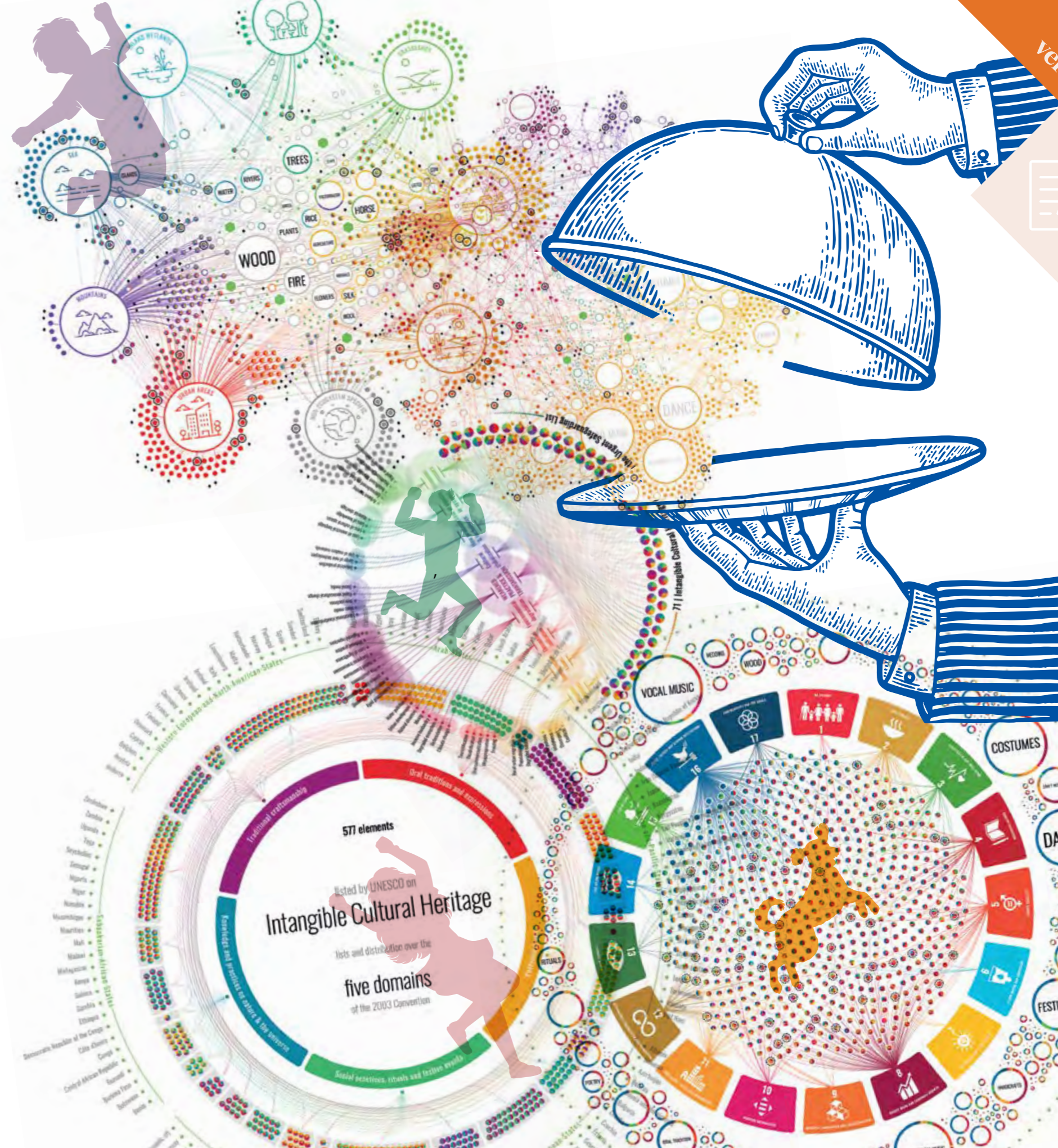
verruimen, aantrekkelijk te maken. Zodat bijvoorbeeld de straatvoetbalgemeenschap of de graffitischrijvers zich ook aangesproken voelen. Dat zijn interessante gemeenschappen met heel eigen gebruiken en overdracht van kennis en vaardigheden. Deze hedendaagse vormen van immaterieel erfgoed zijn nu niet zichtbaar in de inventaris en dat is jammer. Vooral omdat jongeren de toekomst van het immaterieel erfgoed vormen.'

Welke kansen zie je voor de komende jaren?

 'Op de website van het Unesco-verdrag vind je een met Nederlandse financiële steun ontwikkelde digitale tool *Dive into Intangible Cultural Heritage*. In de interactieve ruimte, die is vormgegeven als een kosmos vol hemellichamen, kun je zelf tussen de uitingen van de internationale lijsten navigeren. Rond allerlei thema's, zoals dans, vuur of stedelijk immaterieel erfgoed, zie je de onderlinge relaties tussen immaterieel erfgoedpraktijken van over de hele wereld. Juist die onverwachte onderlinge relaties maken het spannend. Iets dergelijks kan ook een idee zijn voor de Inventaris in Nederland.

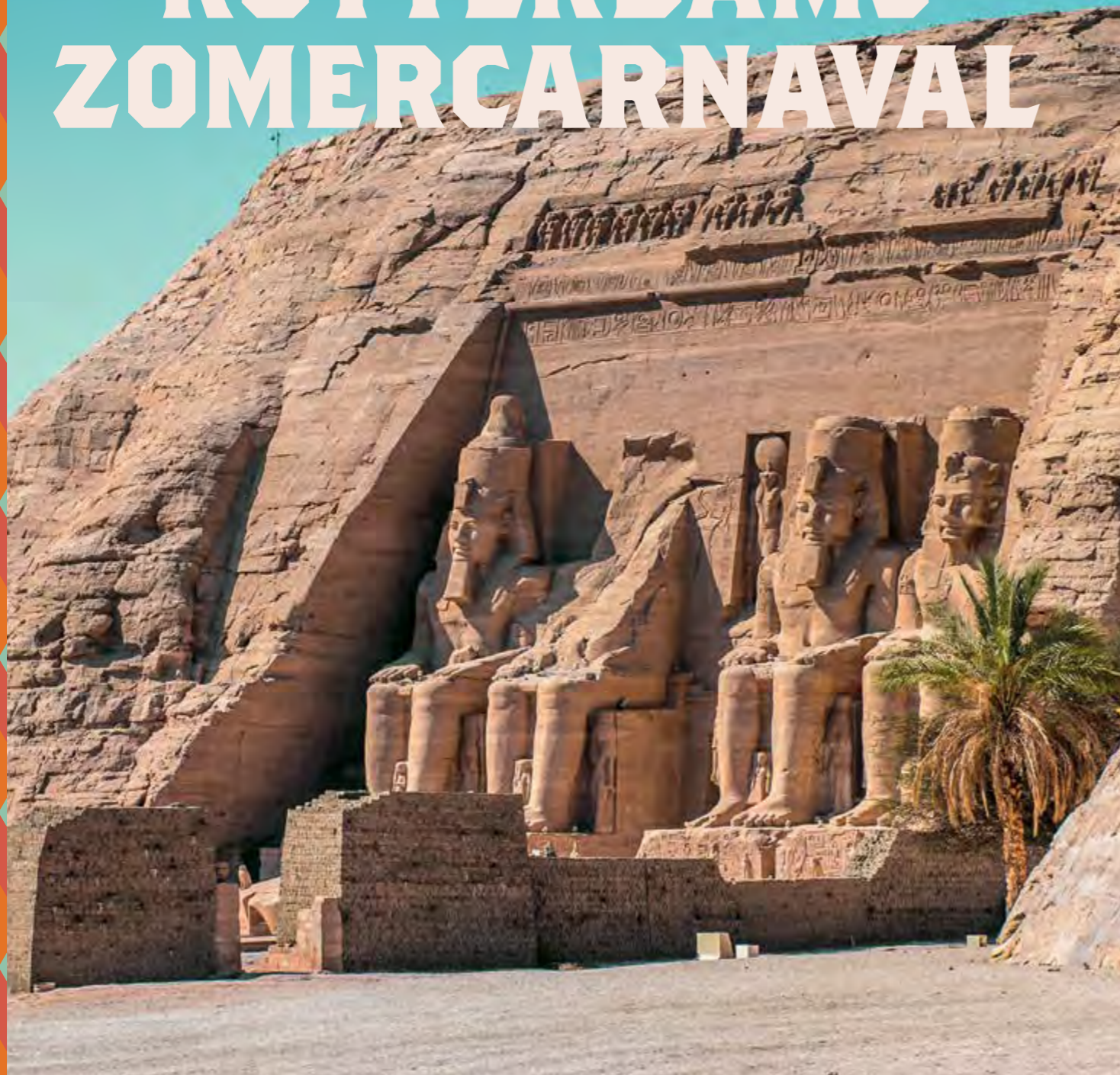
Bij de verdere ontwikkeling van immaterieel erfgoedbeleid kunnen we de vele raakvlakken van immaterieel erfgoeduitingen met andere beleidsterreinen benutten, zoals onderwijs, ruimtelijke ontwikkeling of zorg en welzijn. Door deze verbindingen in beleid uit te werken en te versterken kan immaterieel erfgoed, dat inmiddels een volwaardig beleidsterrein is geworden, nog verder aan kracht winnen.

Een andere kans is het erkennen en waarderen van het immaterieel erfgoed op de Caribische eilanden. De beleving van tradities, feesten, muziek zijn daar een integraal onderdeel van het dagelijks leven. Een nominatie van Caribisch immaterieel erfgoed voor een van de internationale Unesco-lijsten is een mooie opgave waar we naartoe werken.' ✕

SAMEN ZORGEN VOOR ÁL ONS ERFGOED

VAN EGYPTISCHE TEMPELS TOT ROTTERDAMS ZOMERCARNAVAL

Het
verdrag

Het Werelderfgoedverdrag van Unesco uit 1972 kent iedereen. In 2003 kwam daar het verdrag ter bescherming van immaterieel erfgoed bij. Waarom was dat en wat is de kern ervan? Marieke Brugman, senior adviseur van de Nederlandse Unesco Commissie blikt terug én vooruit.

Het Werelderfgoedverdrag ontstond naar aanleiding van een geslaagde internationale samenwerking om de beroemde en zeer oude tempels van Abu-Simbel te redden. Vanwege de aanleg van de Aswandam, dreigden deze tempels onder water te komen

staan. Unesco nam het initiatief om deze tempels te verplaatsen naar een hoger gelegen gedeelte. Het verdrag en de bijbehorende Werelderfgoedlijst werden een daverend succes en wereldwijd het bekendste instrument van Unesco. Een plek op de lijst leverde aanzien op, en een betere bescherming voor gebouwd en natuurlijk erfgoed. Werelderfgoed bleek een mooie manier om te laten zien hoe cultureel erfgoed mensen verbindt: hoe mensen het er samen over eens zijn dat bepaalde gebouwen en natuurgebieden bewaard moeten blijven voor volgende generaties. En dat je via de Werelderfgoedlijst iets kunt leren over andere culturen.

Onvoldoende

Toch knaagde er ook iets bij dit succes. De lijst liep in de loop der jaren vol met erfgoed uit met name Europa en Noord-Amerika, terwijl de bedoeling nu juist was om de veelzijdigheid van het cultureel erfgoed van de hele mensheid te laten zien. Afrika, Azië en Zuid-Amerika konden dit beter later zien in festivals, muziek, dans, orale tradities, rituelen en kennis van de natuur – maar die immateriële vormen van erfgoed leenden zich niet voor de Werelderfgoedlijst. Daar wordt alleen gebouwd of natuurlijk erfgoed op geplaatst. Om het onderwerp te agenderen nam Unesco in 1989 een *Aanbeveling voor het beschermen van traditionele cultuur*

‘TOCH KNAAGDE ER OOK IETS BIJ DIT SUCCES’

en folklore aan. Experts en wetenschappers beschouwden die echter als onvoldoende passend bij de breedte van immaterieel erfgoed. Bovendien heeft een aanbeveling minder juridische kracht dan een conventie, waardoor lidstaten deze gemakkelijker terzijde konden schuiven.

Onder druk

Immateriële vormen van erfgoed stonden ondertussen fors onder druk. Tradities en ambachten verdwenen als gevolg van modernisering. Ook talen verdwenen, en daarmee de verteltraditie, volkswijsheden en specifieke kennis. Immaterieel erfgoed is kwetsbaar: het zijn processen en praktijken die afhankelijk zijn van de mensen die ze uitvoeren. Als je de tekst en melodie van een lied nog hebt, maar niemand meer die het zingt, is het niet meer hetzelfde. Je kunt het niet in een museum of in een archief bewaren, het is veranderlijk, het blijft bestaan door het te doen, uit te voeren, en over te dragen. En dat kan alleen de gemeenschap zelf, voor wie het deel uitmaakt van een gemeenschappelijke identiteit.

Bottom-up

Zo ontstond begin deze eeuw het verdrag ter bescherming van het immaterieel erfgoed: om het zichtbaar te maken en te kunnen koesteren. Immaterieel erfgoed is overal om ons heen, het hoeft niet op een lijst of inventa-

‘TRADITIES EN AMBACHTEN VERDWENEN ALS GEVOLG VAN MODERNISERING’

ris te staan om immaterieel erfgoed genoemd te worden. Dit in tegenstelling tot werelderfgoed – dat zich alleen zo mag noemen als het op de Werelderfgoedlijst staat. Passend bij de aard van dit erfgoed is het aan de gemeenschappen zelf om te beslissen of zij hun immaterieel erfgoed willen voordragen voor een inventaris, of een internationale representatieve lijst. Dat noemt Unesco het bottom-up-proces, waarbij de gemeenschap de regie heeft. Zowel de tekst van de Conventie Immaterieel Erfgoed als de operational directives geven expliciet aan dat de participatie van de gemeenschappen zo groot mogelijk moet zijn.

Samenwerking

Natuurlijk komt niet alles op de gemeenschappen neer. Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland coördineert de Nederlandse inventaris en verzorgt trainingen en begeleiding bij het schrijven van borgingsplannen. En wanneer ons land als lidstaat van Unesco besluit om een internationale voordracht te doen, gebeurt dat in samenwerking tussen de gemeenschap, het Kenniscentrum en de overheid.

Bottom-up werken, participatie en co-creatie: het zijn de grondvesten van het verdrag. Zonder actieve inbreng en toestemming van de gemeenschappen hadden Het ambacht van molenaar, Valkerij en Corsocultuur nu niet op de internationale Unesco-lijst gestaan.

Volle breedte

Het mooiste is om immaterieel en werelderfgoed in onderlinge samenhang te bekijken, om zo recht te doen aan de rijkheid ervan. In Nederland hebben we bijvoorbeeld de molens van Kinderdijk op de Werelderfgoedlijst staan, en het ambacht van de molenaar op de internationale representatieve lijst van het immaterieel erfgoed. Zo kunnen we de kracht van erfgoed in de volle breedte beschouwen. ✕

Marieke Brugman is senior adviseur van de Nederlandse Unesco Commissie

Het verdrag

WAT IS DE RELATIE MET HET VERDRAG VAN FARO?

Nederland is van plan het Europese Verdrag van Faro te ratificeren.

Volgens dit verdrag speelt de actieve participatie van mensen een grote rol om een brede en diverse benadering van cultureel erfgoed te waarborgen. Tussen het Verdrag van Faro en het Unesco Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed bestaan veel raakvlakken. Beide verdragen benadrukken de maatschappelijke en verbindende waarde van cultureel erfgoed. In beide staat de mens centraal en niet het erfgoed of de uitvoering van erfgoedbeleid door experts. En beide verdragen zien erfgoed als hulpbron en houvast bij maatschappelijke ontwikkelingen.

Iets met klompen, ofzo?

Over immaterieel erfgoed heersen vaak misverstanden, zo zien wij bij het Kenniscentrum. De top vijf misvattingen die wij de afgelopen 10 jaar het vaakst tegenkwamen. Herken je ze?

IMMATERIEEL ERFGOED ...

1 ... is altijd eeuwenoud
Nee, zeker niet. Zo bestaan Pride Amsterdam of het Zomercarnaval nog geen 50 jaar. Ander immaterieel erfgoed heeft misschien oude wortels, maar is altijd van mensen van nu, die het levend houden, vernieuwen en aan de toekomst willen doorgeven! Zo vernieuwen de beoefenaars van Staphorster stipwerk, Marker borduren of het ambacht van stoelmatten hun erfgoed door samenwerking met hedendaagse ontwerpers.

4 ... zijn ervaringen, herinneringen en verhalen van mensen
Nee, dat klopt niet. Volgens de definitie van Unesco is immaterieel erfgoed iets wat actief wordt beoefend en tot uiting komt in bijvoorbeeld rituelen of culturele praktijken. Natuurlijk zit hier, net als bij materieel erfgoed, een verhaal achter. Maar dat verhaal is niet het immaterieel erfgoed zelf.

2 ... moet typisch Nederlands zijn
Nee, absoluut niet. Het gaat erom wat groepen of gemeenschappen in Nederland zélf waardevol erfgoed vinden. Dat kunnen tradities zijn die al langer in Nederland voorkomen, zoals handmatig klompen maken. Of tradities die recenter in Nederland zijn geïntroduceerd, zoals Divali of de Indische rijsttafeltraditie.

5 ... is een keurmerk
Een bijschrijving in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland is zeker geen keurmerk. Bij een keurmerk bepaalt een expert of iets voldoende kwaliteit heeft. Bij de Inventaris gaat het erom of mensen hun tradities zélf waardevol vinden, levend houden en willen doorgeven aan toekomstige generaties. ✘

3 ... gaat over oude ambachten
Welnee, immaterieel erfgoed omvat veel meer dan ambachten. Ook feesten, levenslooprituelen, kennis van de natuur en podiumkunsten kunnen erbij horen. Natuurlijk, een ambacht kán immaterieel erfgoed zijn. Maar dan uitsluitend als het ambacht actief wordt beoefend én als mensen het willen doorgeven aan toekomstige generaties. Denk aan jonge nieuwe molenaars die worden opgeleid om onze molens draaiende te houden.

DIT IS DE OFFICIËLE DEFINITIE VAN UNESCO

Het begrip immaterieel erfgoed is in het Unesco-verdrag heel precies gedefinieerd: 'De praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis en vaardigheden met inbegrip van bijbehorende instrumenten, voorwerpen, artefacten en culturele ruimten die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, dat van generatie op generatie wordt overgeleverd, wordt voortdurend opnieuw gecreëerd door gemeenschappen en groepen in reactie op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis en geeft hun een gevoel van identiteit en continuïteit.'

INTERNATIONAAL UNESCO-SECRETARIS VAN HET VERDRAG TIM CURTIS BLIKT TERUG EN VOORUIT

In 2023 bestaat het Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van Unesco 20 jaar. Wat is er internationaal bereikt en wat zijn de uitdagingen? We blikken terug en vooruit met Tim Curtis, secretaris van het verdrag en hoofd van de Intangible Heritage Section. 'De nadruk op gemeenschappen is uniek, dat is in geen enkel ander verdrag van de Verenigde Naties zo.'

'Ik vind
het belangrijk
inclusiever
te werken'

'HET CONCEPT IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED IS VOLWASSEN GEWORDEN EN STAAT OP EIGEN BENEN'

Zelf heb ik het te druk om een specifieke vorm van immaterieel erfgoed te beoefenen', vertelt Tim Curtis, hoofd van de Intangible Heritage Section en secretaris van het verdrag. 'Maar ik ga graag naar straatparades, carnavals en festivals. En ik ben in de gelukkige positie dat ik veel immaterieel erfgoed mag zien in landen wereldwijd.'

Tim Curtis werkt al ruim twintig jaar voor Unesco. 'De tekst werd destijds geschreven ter onderscheiding tegen het Werelderfgoedverdrag uit 1972', herinnert hij zich. 'Aanvankelijk creëerde het nieuwe verdrag een kloof tussen noord en zuid in de wereld. De Europese landen bijvoorbeeld, zwegen of waren tegen een dergelijk verdrag. Nu is die tegenstelling verdwenen. Het concept immaterieel cultureel erfgoed is volwassen geworden en staat op eigen benen.'

Cheerleaders

Inmiddels is het verdrag door ruim 180 landen wereldwijd geratificeerd. 'Het verdrag is een groot succes', stelt Tim. Wat ziet hij terugkijkend als de belangrijkste resultaten? 'Voor 2003 hadden misschien een paar landen een beetje beleid voor volkscultuur of folklore. Maar er was geen serieuze erkenning voor levend erfgoed. Het verdrag heeft het concept immaterieel erfgoed en het borgen ervan op de kaart gezet. Het werd een beleidsterrein, er kwam financiële ondersteuning en er kwamen instituten met expertise.'

Maar de belangrijkste resultaten zijn de borgingsactiviteiten op *nationaal* niveau, benadrukt hij. 'De internationale lijsten met inschrijvingen fungeren een beetje

'DE INTERNATIONALE LIJSTEN FUNGEREN ALS CHEERLEADERS BIJ EEN VOETBALWEDSTRIJD'

Welke uitdagingen ziet Tim Curtis voor immaterieel erfgoed internationaal?

Klimaatverandering: ERGOED IS KWETSBAAR ÉN KRACHTIG

‘Klimaatverandering is een urgent thema geworden voor het borgen van immaterieel erfgoed. *Intangible Cultural Heritage and emergencies* is een thema waarop de Conventie zich al enkele jaren richt. Iedereen vroeg: wat doet dit verdrag met immaterieel erfgoed bij gewapende conflicten en natuurrampen? Gaan jullie kooklessen geven in vluchtelingenkampen? Nee dat was niet de manier. Enerzijds is immaterieel erfgoed kwetsbaar bij natuurrampen en klimaatverandering, anderzijds kan het een rol spelen in klimaatadaptatie en kan het gemeenschappen helpen om te herstellen van rampen.’ In de *Operational Principles and modalities* (Unesco 2019) zijn daar richtlijnen voor uitgewerkt.

Onderwijs: MINISTERIES AAN BOORD

‘We hebben geëxperimenteerd met immaterieel erfgoed in formeel en informeel onderwijs. Nu staan we voor de vraag: hoe zorgen we dat landen de link met onderwijs in hun eigen belang zien? We willen ministeries van onderwijs aan boord zien te krijgen.’

Commercialisering: JA ÉN NEE

‘De economische dimensie van het borgen van immaterieel erfgoed kan positieve en negatieve kanten hebben. Het kan het element decontextualiseren en vervormen, maar het kan ook bijdragen aan het levend houden van bijvoorbeeld een ambacht. Voor armere landen is dat belangrijk. We gaan daar een *guidance note* over maken.’

Grote steden: GROTE DIVERSITEIT

‘*Urban centers* hebben wereldwijd te maken met een grote instroom van migranten van het platteland. Zij komen in de stad werken en willen hun tradities uitvoeren. Hier is een link met *urban planning*: hoe denk je niet alleen in gebouwen, maar ook in ruimten voor gemeenschappen en hun tradities: muziek, dans, enzovoort. Dat is voor alle lidstaten actueel en interessant.’

Nominaties: EXPLODERENDE LIJSTEN

‘De afgelopen jaren hebben we discussies gevoerd in het kader van de *Global reflection on the intent and purpose of the listings mechanisms*. Die discussies hadden een minder strikte, meer

open-ended Representatieve Lijst kunnen opleveren en een beter toegankelijke Safeguarding Lijst. Zo ver wilden sommige experts en de lidstaten niet gaan. De exploderende lijsten blijven een uitdaging. We hebben onvoldoende middelen en menskracht om aan de nominatiewens van landen te voldoen.’

Platform: BURGERBETROKKENHEID

‘Dit jaar start de internationale discussie tussen de lidstaten over artikel 18 van de conventie: *lighter ways of sharing good safeguarding experiences*. Hoe ontwikkelen we een mechanisme voor burgerbetrokkenheid? Een online platform, een open ruimte, voor uitwisseling met gemeenschappen en maatschappelijke organisaties buiten het mechanisme van de lijsten, kan een goed idee zijn. Als landen het willen kan het *Register of good safeguarding practices* blijven bestaan.’

als cheerleaders bij een voetbalwedstrijd, maar het is de voetbalwedstrijd, het vaststellen van een borgingsbeleid op nationaal niveau, waar het om gaat. De internationale Representatieve Lijst van Unesco heeft zeker zijn doel gediend om immaterieel erfgoed in de spotlight te zetten. Maar ik ben vooral benieuwd wat de bijschrijving en erkenning de gemeenschappen zelf oplevert: wat is de impact en wat zijn hun ervaringen?’

Work in progress

In 2023 viert Unesco het twintigjarig bestaan van het verdrag. Het grote succes betekent niet dat de conventie ‘af’ is. ‘Het is *work in progress*’, vertelt Tim, ‘We werken nog aan allerlei hervormingen.’ Dat is ook nodig, ziet hij. ‘Bij mijn eerste intergouvernementele comitévergadering in Addis Abeba in 2016 stond ik versteld van de nadruk die werd gelegd op de technocratische kant van het inschrijvingsproces van nominaties. Het ging vooral over: is het dossier wel goed opgesteld? Is de nominatie in de juiste bewoordingen geformuleerd? Landen die technische expertise kunnen inhuren krijgen alles ingeschreven, landen die dat niet hebben zijn in het nadeel. Ik vind het van belang inclusiever te werken. Laten we niet vergeten dat er gemeenschappen achter de nominaties zitten.’

Meer geld

Eén verbetering die al is doorgevoerd is een laagdrempeliger procedure voor de aanvraag van financiële middelen voor International Assistance (IA) bij het Intangible Cultural Heritage Fund. Veel geld bleef op de plank liggen, legt hij uit. ‘Nu kunnen we alle aanvragen snel afhandelen. Zo kunnen landen die het nodig hebben makkelijker middelen voor borgingsprogramma’s voor bedreigd immaterieel erfgoed of het voorbereiden van inventarissen krijgen.’ Een andere verbetering waar hij blij mee is, is de nieuwe vorm van de zesjaarlijkse rapportage die landen indienen over de implementatie van de conventie. ‘Zuid-Amerika en Europa hebben vorig jaar hun nieuwe rapportages ingediend. Het aantal inzendingen is veel hoger dan in het oude systeem en de kwaliteit van de data is behoorlijk goed.’

‘AANVANKELIJK ZWEGEN DE EUROPESE LANDEN, OF ZE WAREN TEGEN HET VERDRAG’

Antisemitische grappen

Wat zou hij nog meer willen verbeteren? ‘Naar mijn idee is het beter om ook informatie buiten het nominatiedossier in overweging te nemen. We moeten uitgaan van de realiteit en niet van een stuk papier.’ Als voorbeeld noemt hij het Carnaval van Aalst, dat in 2019 in opspraak raakte vanwege antisemitische karikaturen op de praalwagens en vervolgens van de internationale lijst werd verwijderd. Tim: ‘In hun dossier werd gerefereerd aan “grappen” van gemeenschappen. Als we in 2010 bij de beoordeling van de nominatie al informatie buiten het dossier hadden aangeboord, was toen al duidelijk geworden dat het daarbij soms om antisemitische stereotypen kan gaan. Stel dat Unesco daar niet op had gereageerd, dan was de *global message* geweest: wij keuren dit soort praktijken goed.’

Schuren doet het soms ook op andere punten. ‘Gemeenschappen moeten zichtbaar zijn en ruimte hebben om te spreken in de organen van de conventie. Maar dat wil niet zeggen dat het met de gemeenschappen altijd oké zit. Niet alle immaterieel erfgoedpraktijken zijn in overeenstemming met de mensenrechten. En dat is wel wat het verdrag als voorwaarde stelt. In de Algemene Vergadering van het Verdrag van afgelopen juli werd wel duidelijk dat de staten die partij zijn heel verschillend denken over hoe groot de rol van gemeenschappen en ngo’s bij de conventie mag zijn.’

Dynamisch

Uitdagingen voor de toekomst van het internationale verdrag ziet hij genoeg (zie kader). Tim: ‘Al doende leren we en stellen we bij. Al met al is deze conventie dynamisch evenals het immaterieel erfgoed zelf.’ ✕

De eerste

3

DE EERSTE DRIE OP DE INVENTARIS: 10 JAAR LATER

Zaterdag 13 oktober 2012 is een historische dag. Als allereerste drie gemeenschappen in Nederland krijgen de Boxmeerse Vaart, Sint Maartenviering in Utrecht en Bloemencorso Zundert een plek op de kersverse Inventaris Immaterieel Erfgoed. Hoe kijken de betrokkenen 10 jaar later terug op dat bijzondere moment? En welk effect had plaatsing op 'de lijst'?

Dit is voor mijn vader!' Zo reageert Wim Goossens in 2012 als de directeur van het Kenniscentrum hem op het podium roept om te vertellen dat de Boxmeerse Vaart is bijgeschreven in de Inventaris. Niet zomaar een uitspraak. De vader van Wim heeft als Vaartmeester de desastreuze gevolgen van de ontkerkelijking in de jaren zestig en zeventig voor de kerkelijke processie in Boxmeer van dichtbij meegemaakt. Wim: 'Toen ik die vrijwillige functie na zijn dood in 1979 overnam, wist ik dat "de Vaart" uit de kerkelijke sfeer gehaald moest worden om te overleven.'

De Boxmeerse Vaart is een van de drie vormen van immaterieel erfgoed die als eerste een plek krijgen in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. De feestelijke bekendmaking is tijdens een door het Kenniscentrum georganiseerd evenement in Fort Voordorp bij Utrecht, kort nadat Nederland in september 2012 het Unesco-verdrag heeft geratificeerd.

Emotioneel moment

'Voor mij was het een emotioneel moment', blikt Wim terug. 'Natuurlijk weet ik dat we de bijschrijving te danken hadden aan onze eigen inzet, maar het voelde wel als een erkenning, een geweldige eer. Het was een extra stimulans om door te gaan.'

Ook voor Corso Zundert was de bijschrijving gedenkwaardig. 'Een mooie kroon op ons werk', vertelt Paul Bastiaansen. 'Het heeft ook veel bijgedragen aan de bewustwording in Zundert dat we met iets bijzonders bezig zijn. We denken nog te vaak dat ons corso heel gewoon is. Doordat we op de Inventaris kwamen, beseften inwoners opeens dat het iets is om te koesteren.'

Over de bijschrijving van de Sint Maartenviering in Utrecht was initiatiefnemer Chris van Deventer destijds heel verheugd, vertelt Rien Sprenger. 'Tot hij in 2016 overleed was de actualisering van het Sint Maartensfeest zijn levenswerk. Ik ben blij dat wij er sindsdien in geslaagd zijn om er elk jaar weer een mooi evenement van te maken voor en van alle inwoners van Utrecht.'

**'DE BOXMEERSE VAART
LEEFT ALS NOOIT TEVOREN,
DE HELE GEMEENSCHAPSZIN
IS ERDOOR GEGROEID'**

**'INWONERS VAN ZUNDERT
BESEFTEN OPEENS: ONS
BLOEMENCORSO IS IETS OM
TE KOESTEREN!'**

Doodswens

Want al die vrijwilligers zetten zich uiteindelijk in voor de bewoners, benadrukt Rien, zelf vrijwillige medewerker van de Stichting Sint Maarten Utrecht. 'De patroonheilige is weer levend gemaakt, met een hedendaags spiritueel-seculier feest voor alle Utrechters.' Heel aangrijpend voor Rien was het verhaal van een man die bij toeval de Sint Maartenviering in het centrum van Utrecht meemaakte. 'De sfeer van onderlinge verbondenheid en de lichtjes van de Parade gaven hem een extra bevestiging dat hij wilde leven. Hij realiseerde zich dat hij niet langer "verstrikt" raakte in zijn vroegere doodswens.'

WIE ZIJN DIE EERSTE DRIE?

De **Boxmeerse Vaart** is een kleurrijke processie die jaarlijks 14 dagen na Pinksteren door de straten van Boxmeer trekt. Het sociaal-culturele evenement heeft een religieuze oorsprong: het mirakel van het Heilig Bloed rond 1400.

De **Sint Maartenviering in Utrecht** is een geheel aan feesten en evenementen rondom de figuur van Sint-Maarten, de schutpatroon van Utrecht. Alle activiteiten staan in het teken van delen en licht. De grote lampionnoptocht dwars door Utrecht, de Parade, is een van de bekendste activiteiten.

Het **Bloemencorso Zundert** is een optocht met reusachtige dahliapraalwagens waaraan jong en oud meewerken. Het corso trekt op de eerste zondag van september door de straten van Zundert.

De **Corsokoepel** is een samenwerkingsverband van Nederlandse corso's. Zij organiseren jaarlijks een corsocongres over actuele thema's zoals verduurzaming. Bloemencorso Zundert is een van de initiatiefnemers van de koepel.

Reuring

Ook de Boxmeerse Vaart is weer een bloeiende traditie. Sinds Wim de leiding overnam van zijn vader groeide het uit tot een sociaal, cultureel en historisch 'lopend' monument met kerkelijke grondslag. De keuze om de Vaart niet exclusief kerkelijk te maken heeft een positief effect gehad, vertelt hij. 'Van 34 vrijwilligers destijds zijn we gegroeid naar 275 nu. Ook hebben we al snel na de bijschrijving in de Inventaris een schaduwbestuur van jonge vrijwilligers ingesteld. Zij leerden de organisatie goed kennen en deden voorstellen voor verbetering. En we luisterden echt naar ze.' Met een mooi resultaat: bij zijn aftreden als voorzitter werd Wim opgevolgd door de 27-jarige Eline Hutten. Trots: 'De Vaart leeft als nooit tevoren, er is weer reuring, de hele gemeenschapszin in Boxmeer is erdoor gegroeid.'

Opvoeding

Zorgen dat je traditie leeft bij de bevolking. Ook bij Corso Zundert is het een van de sterkste punten, vertelt Paul, destijds actief in de pr van het corso. 'Wij zijn er altijd heel goed in geweest om het erfgoed over te dragen op de volgende generatie. We betrekken altijd de jeugd erbij en juichen het toe als zij met nieuwe ideeën komen. Het is net als in de opvoeding: durf het aan om iets aan jongeren over te laten.'

**'SINT MAARTEN IS WEER
LEVEND GEMAAKT, VOOR
ALLE UTRECHTERS'**

Absoluut hoogtepunt

In 2021 kreeg de Corsocultuur in Nederland een plaats op de internationale *Representatieve Lijst* van Unesco. 'Een absoluut hoogtepunt natuurlijk', lacht Paul. De oprichting eerder van de Corsokoepel in 2018 (zie kader) was een andere belangrijke stap, benadrukt hij. 'Niet alleen als drijvende kracht achter de internationale aanvraag, maar ook voor de samenwerking tussen corso's in Nederland. Bijvoorbeeld bij het verbeteren van de duurzaamheid van de bouw van corsowagens.' Over samenwerkingen gesproken. Ook de Boxmeerse Vaart werkt samen: met Duitse en Belgische Heilig Bloedprocessies en met immaterieel erfgoed in de buurt. De Stichting Sint Maarten Utrecht kent diverse internationale samenwerkingen. Bijvoorbeeld in het

kader van de *Via Trajectensis*, een Europese route voor wandelaars en fietsers, in Nederland beter bekend als de Martinusroute. En op dit moment zetten zij een samenwerking op met het Franse en Nederlandse deel van het Bovenwindse eiland Sint Maarten. Rien straalt: 'Genoeg te doen voor de toekomst!' ✕

**'ONMISBARE HULP' VAN
HET KENNISCENTRUM**

Wim van de Boxmeerse Vaart: 'Het Kenniscentrum heeft ons de afgelopen 10 jaar altijd heel goed ondersteund met advies en workshops tijdens de Kennisdagen.' Paul Bastiaansen van Corso Zundert en de Corsokoepel: 'Het Kenniscentrum heeft ons zeker niet alleen geholpen bij het schrijven van ons eerste borgingsplan. Ook bij onze voordracht voor de internationale lijst hebben we van hen onmisbare hulp en begeleiding gekregen.'

2 EILANDEN

NVENTARISSEN

DE CARIBISCHE AANPAK

2012
Ratificatie van het verdrag door het Koninkrijk en bekrachtiging door Aruba

2014
Sint Maarten bekrachtigt het verdrag

2015
De zes eilanden zetten samen de Dutch Caribbean ICH Committee op: een samenwerkingsverband op het gebied van immaterieel erfgoed

2016
Curaçao bekrachtigt het verdrag

2018
Elk eiland werkt op zijn eigen manier aan de implementatie. Op sommige eilanden zijn inventarissen van immaterieel erfgoed

2022
Bonaire, Sint Maarten, Aruba en Curaçao lanceren websites over hun immaterieel erfgoed

Tijdlijn: samenwerking in het Koninkrijk
Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat uit vier landen: Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Bonaire, Saba en Sint Eustatius zijn openbare lichamen van Nederland. Deze drie samen worden ook wel aangeduid als Caribisch Nederland. Sinds het tekenen van het verdrag werken we in het Koninkrijk samen aan het zichtbaar maken en borgen van immaterieel erfgoed. Tussen 2014 en 2018 waren er elk jaar gezamenlijke immaterieel erfgoed-trainingen.

2019
Ministers van de vier landen en vertegenwoordigers van de drie openbare lichamen tekenen een intentieverklaring om de samenwerking op het gebied van immaterieel erfgoed te versterken

'WE HEBBEN DE HARTEN VAN LEERLINGEN VEROVERD'

ZO ZORGT SINT MAARTEN VOOR ZIJN IMMATERIEEL ERFGOED

De Ponum Dance, de officiële dans van Sint Maarten, drukt verzet en rebellie uit tegen het slavernijstelsel. Hoe zorg je dat nieuwe generaties deze historische dans ook kennen? Of dat tradities als *wire bending* niet verdwijnen? Sint Maarten kiest voor zijn eigen unieke aanpak.

Op Sint Maarten vinden wij het belangrijk dat onze inventaris van immaterieel erfgoed echt uit de gemeenschappen komt', vertelt Marcellia Henry, Secretaris Generaal Nationale Unesco Commissie Sint Maarten. 'Het moest niet een door Unesco samengesteld geheel worden.' Daarom organiseerde haar commissie al vanaf 2014 brede *national consultations* op het eiland. 'Doel was het immaterieel erfgoed in kaart te brengen en erover te spreken met de ouderen van de gemeenschappen.'

Publiek betrekken

Op Constitution Day 2019 was het zover. De inventaris werd officieel gepresenteerd en door de minis-

ter van Cultuur van het eiland erkend. Maar daar bleef het niet bij. Marcellia: 'Vanaf de start gaven we op middelbare scholen en aan de universiteit van Sint Maarten presentaties over immaterieel erfgoed. Ook vroegen we om feedback over de opzet van de inventaris. Daarna werd nog een uitgebreide online vragenlijst uitgezet onder het grote publiek. Iedereen kon erfgoed aanmelden.'

Verzet en rebellie

Hoe betrekken ze jongeren? 'Zij helpen met inventariseren en documenteren van erfgoed, bijvoorbeeld bij de officiële dans van Sint Maarten, de Ponum Dance. In die dans komt verzet en rebellie tegen het systeem van slavernij in dans en zang tot uitdrukking.' Het ministerie van Cultuur nodigde alle inwoners uit om de dans te leren en de historische waarde ervan te leren

kennen, vertelt ze, als voorbereiding op de viering van *Emancipation day* op 1 juli. 'Op die dag bewijzen we eer aan onze voorouders die vochten om vrije mensen te zijn: de *proclamation of the abolishment of Slavery*. In de toekomst willen we de Ponum Dance graag voor de internationale Representatieve Lijst van het Unescoverdrag nomineren.'

Toeristen en orkanen

Het levend houden van immaterieel erfgoed is niet alleen van belang voor de inwoners van Sint Maarten, maar ook voor het toerisme op het eiland. 'Toeristen willen graag weten wat onze gebruiken en tradities zijn. Daarover verschijnt binnenkort een boekje dat we kunnen uitdelen', vertelt Marcellia. Nog een reden om erfgoed te borgen: voor het eiland vormen klimaatverandering en natuurrampen een groot risico. Denk

'JONGEREN ZIJN BETROKKEN BIJ DE OFFICIËLE DANS VAN SINT MAARTEN'

aan de orkaan Irma in 2017. 'In crisisbeheersing zou dan ook meer aandacht moeten zijn voor de bescherming van immaterieel erfgoed', vindt ze. 'Bij herstel van rampen kunnen rituelen, zang en verhalen een steun in de rug zijn van gemeenschappen.'

Stilt walking

Ook op het vlak van educatie zit de commissie niet stil. In samenwerking met het ministerie van cultuur brengt de commissie tijdschriften en posters uit voor allerlei doelgroepen, bijvoorbeeld scholen. En aan de universiteit kun je een cursus volgen over immaterieel erfgoed en de geschiedenis ervan. Marcellia: 'Ik geef die lessen zelf. Maar we kunnen niet alles zelf blijven doen. We trainen nu docenten om het stokje over te nemen.' Verder gaf Unesco financiële ondersteuning voor naschoolse

programma's. Verschillende scholen gingen aan de slag met twee tradities die dreigen te verdwijnen: *wire bending* en *stilt walking*. 'Het lijkt erop dat we de harten van de leerlingen hebben veroverd voor deze tradities', vertelt ze enthousiast. 'De vaardigheden die je nodig hebt voor het ambacht van *wire bending* zijn nieuw leven ingeblazen.'

Nieuwe mijlpaal

In oktober 2022 wordt een nieuwe mijlpaal bereikt: op Constitution Day lanceert Sint Maarten een eigen website met de inventaris en film- en documentatiemateriaal. Aan een Inventaris van spreekwoorden en gezegden wordt gewerkt. De website is een goede aanleiding om gemeenschappen opnieuw op te zoeken en te vragen hoe het gaat met het borgen van hun tradities, vertelt Marcellia. ✘

BONAIRE

'AFGELOPEN 30 JAAR ZIJN VEEL OUDEREN GEÏNTERVIEWD'

ZO ZORGT BONAIRE VOOR ZIJN IMMATERIEEL ERFGOED

Benieuwd hoe je muziek maakt op de kaak van een ezel (*Kachete di buriku*)? Of wat inwoners van Bonaire vieren op *Dia di Rincon*? Je kunt erover lezen en filmpjes zien op de website met immaterieel erfgoed die Bonaire in 2022 lanceerde. Hoe pakten zij de inventarisatie van hun erfgoed aan?

Maar liefst 21 immaterieel erfgoedpraktijken zijn opgenomen op de website Patrimonio Kultural Intangibel Boneiru die in maart 2022 in de hoofdstad van Bonaire werd gepresenteerd. Je vindt er interessante achtergrondinformatie over alle tradities, soms in de vorm van filmpjes of zelfs documentaires. Liliane de Geus, hoofd van de Werkgroep Unesco Bonaire coördineerde de inhoud en bouw. 'De site met de inventaris is op het eiland met enthousiasme ontvangen. De eilandsraad moet de inventaris nog aannemen en daarmee erkennen, maar dat gaat zeker gebeuren.'

Lokale lekkernijen

De lijst is in nauwe samenwerking met de Bonairiaanse gemeenschap tot stand gekomen, legt Liliane uit. 'We hebben een focusgroep met vertegenwoordigers van alle gemeenschappen op Bonaire ingesteld, ook de Venezolaanse en Chinese gemeenschap. Die groep droeg elementen aan voor de inventaris. Het Sinterklaasfeest werd bijvoorbeeld niet genoemd. Mensen zien het niet als iets wat actueel is en van ons.' Bij het selecteren is – met instemming van de groep – in eerste instantie gefocust op Bonairiaans erfgoed. 'Een mooi voorbeeld is Rincondag, een dag die we in de oudste nederzetting met heel Bonaire vieren met dans, muziek en lokale lekkernijen.'

Belangrijke bron

Gelukkig was er al veel documentatie verzameld door FuHiKuBo, een organisatie die samen met vrijwilligers de geschiedenis van Bonaire documenteert en sinds 2020 geaccrediteerd ngo is bij het Unesco-verdrag. 'Een belangrijke kracht achter deze verzameling is Bòì Antoin', vertelt Liliane. 'Als journalist en auteur heeft hij de afgelopen 30 jaar ouderen geïnterviewd om hun kennis en herinneringen vast te leggen, een belangrijke bron voor volgende generaties. Dat gaf een goede basis voor de website.'

Klimaatadaptatie

Om de samenhang in cultureel erfgoed zichtbaar te maken, is er ook een kennisbank met links naar bijvoorbeeld het materiële erfgoed van Bonaire. Verder komen

'WE BETREKKEN VERTEGENWOORDIGERS VAN ALLE GEMEENSCHAPPEN OP BONAIRE'

immaterieel erfgoed en actuele thema's bij elkaar. Zo vind je onder 'Natuurrampen' een documentaire met interviews met inwoners van Bonaire, waaronder boeren en vissers, die de orkanen van de afgelopen jaren meemaakten. Het inzetten van cultuurhistorische kennis bij klimaatadaptatie is niet vanzelfsprekend, vertelt Liliane. 'Een gemiste kans, want juist erfgoed biedt oplossingen die duurzaam en voor handen zijn.'

Groei van draagvlak

De site en inventaris zijn zeker niet af. In de toekomst wordt de informatie aangevuld en krijgen ook tradities uit andere gemeenschappen een plek. 'Ik zie het werken aan de inhoud van de site als een leerproces voor Bonaire. We leren ons erfgoed beter kennen, leren

hoe belangrijk het is om het veilig te stellen voor de toekomst, en we krijgen respect voor de beoefenaars ervan.' Juist die groei van draagvlak voor behoud en erkenning van Bonairiaanse immaterieel erfgoed is belangrijk, benadrukt ze.

Volgende generatie

Hoe betrekken ze op Bonaire jongeren bij hun erfgoed? 'Bij hen moet het nog meer gaan leven. Zij vormen de volgende generatie die het erfgoed levend kunnen houden. Daarom is de link met onderwijs zo belangrijk.' Zelf draagt ze daar al flink aan bij. Als docent cultuur-educatie aan de opleiding voor docenten basisonderwijs geeft ze les over het materieel en immaterieel erfgoed van Bonaire. 'Met die kennis kunnen zij hun leerlingen weer enthousiasmeren.' ✕

Mijn IE is van ...
... educatieve
waarde

‘IK HEB PROFESSIONEEL VEEL GELEERD BIJ DE SCHUTTERIJ’

Als jochie van zes jaar begon hij bij de schutterij. Nu is Bernie van Lierop al jaren gemeenteraadslid in Venray. ‘Mijn ervaringen en cursussen bij de schutterij hebben daarbij zeker geholpen.’

IE-ID

WIE: Bernie van Lierop

FUNCTIE: Secretaris Oud Limburgs Schuttersfeest (OLS)

PARTICIPATIE: ‘Zeker 15 tot 20 soorten’

IE-MOMENT: ‘Toen wij in 2015 de organisatie van Prinsjesdag in Den Haag mochten uitvoeren’

FAVORIET: ‘Alle IE!’

Bernie, hoe belangrijk is educatie voor de schutterij? ‘Educatie is al heel lang een belangrijk onderdeel van de Oud-Limburgse Schuttersfederatie. Zeker als je educatie ziet als het doorgeven van onze traditie aan de volgende generatie. Bij onze federatie zijn 160 schutterijen uit Nederlands en Belgisch Limburg aangesloten. Zij bieden allemaal educatieve activiteiten aan voor zowel jonge als oudere leden. Daarnaast hebben wij als federatie een eigen opleidingscommissie, die algemene cursussen aanbiedt. Bijvoorbeeld een cursus verenigingsbestuurder, een jurycursus en een cursus buksmeester.’

Jongeren opleiden hoort dus echt bij jullie erfgoed?

‘Zeker. Zo letten wij continu op veelbelovende jongeren die uitblinken in cursussen. Die bieden we een functie aan in onze organisatie. Dat is belangrijk, want alleen als we investeren in onze jeugd blijven onze eeuwenoude gildes en culturen bestaan. Een belangrijk onderdeel van onze schuttersactiviteiten is het schieten met wapens. Dit spreekt de jeugd vaak aan, maar is gebonden aan de wapenwetgeving. Die moet je als buksmeester of als jurylid heel goed leren.’

Wat levert ontwikkelen bij de schutterij je als jongere op?

‘Veel. Onze cursussen zijn niet alleen nuttig voor je deelname aan schuttersactiviteiten, je hebt er ook wat aan in je professionele loopbaan. Zelf ben ik zo ook ooit begonnen: op mijn zesde bij de schutterij gekomen, en nu, veertig jaar later, aan mijn derde termijn als gemeenteraadslid van Venray bezig. Mede door mijn ervaring en cursussen bij de schutterij!’

Vooroordeel: de schutterij is een mannenbolwerk. Of zijn vrouwen ook welkom?

‘Er zijn veel mogelijkheden voor meisjes en vrouwen, daarin zijn we echt meegegaan met de tijd. Zo startte afgelopen jaar een vrouwengroep van 18 tot 20 jaar met een exercitiepeloton. En we hebben nét een nieuwe president, een vrouw van 49, die al veertig jaar actief is bij de schutterij.’

Krijgen jullie goede reacties op jullie cursussen?

‘Heel goed. Voor de commandanten- en exercitie-cursussen hebben zich de afgelopen twee jaar steeds meer jongeren aangemeld. Je ziet duidelijk een

‘OOK NIEUW- KOMERS VAN BUITEN LIMBURG LEIDEN WIJ GRAAG OP’

verjonging. Soms is het lastig jongeren vast te houden, bijvoorbeeld tijdens hun studie. Maar als ze jong in de schutterij beginnen en na hun studie terugkomen, zie je vaak dat ze weer een functie oppakken.’

Nog toekomstplannen op het gebied van educatie?

‘Ja, zeker. Educatie is een essentieel onderdeel van de Toekomstvisie die wij met de provincie hebben opgesteld. We willen ons erfgoed blijven versterken en uitdragen. Aan de jeugd, maar ook aan nieuwkomers van buiten Limburg. Zo hebben we verschillende statushouders uit Turkije en Oekraïne bij de federatie. Iedereen is welkom. Als schutterij-lid ben je onderdeel van de familie!’ ✕

3 X EDUCATIE: OOK DIT IE HECHT ER GROTE WAARDE AAN

Niet alleen de Oud-Limburgse Schuttersfederatie verzorgt trainingen en cursussen.

- De Corso Academy, een initiatief van Bloemencorso Zundert, biedt een compleet leertraject, waar iedereen vanaf 14 jaar alle facetten van het ontwerpen van een corsowagen leert.
- De Jan Klaassen Academie leidt poppenspelers en theatermakers op in alle ins en outs van het Jan Klaassen poppenspel.
- De vakopleiding Staphorster stipwerk leert studenten het complete ambacht: van de geschiedenis en ontwikkeling, tot technieken, materialen en allerlei toepassingen.

Van prentenboek tot zwaai-innovatie

Immaterieel erfgoed leeft in de harten, handen en hoofden van mensen. Daardoor kan het ook 'uitsterven'. Tenzij je het samen levend houdt. Door het te ontwikkelen, te promoten en door te geven aan nieuwe generaties. Vijf inspirerende voorbeelden van borging uit de praktijk.

BORGEN: ZO 'BESCHERM' JE IETS WAT LEEFT

Hoe zorg je dat een traditie, ambacht of gebruik blijft bestaan? Unesco gebruikt daarvoor in haar verdrag het kernbegrip *safeguarding*. Bij het Kenniscentrum vertalen we dat met 'borgen' en liever niet met 'beschermen'. 'Beschermen' drukt te sterk uit: iets bewaren zoals het nu is. Borgen betekent dat mensen zélf actie ondernemen om hun erfgoed door te geven, te ontwikkelen en te promoten.

1 Buxtels 'Blije Box'
In Buxtel krijgen kersverse ouders bij aangifte van hun pasgeboren kindje op het gemeentehuis een mooi prentenboek over reus Jas de Keistamper. Deze reus verschijnt elke Koningsdag op de markt in Buxtel. Hij verpersoonlijkt het ambacht van stratenmaker en het doorzettingsvermogen van de Buxtelaren. Met het boekje kunnen ouders het Buxtelse immaterieel erfgoed op een leuke manier doorgeven aan hun kinderen. Ook kinderdagverblijven, crèches, peuter-speelzalen en kleutergroepen gebruiken het. Heb je geen kinderen? Je ziet de reus ook op postzegels, kaarten, beeldjes, bier, koekjes, rugzakjes en T-shirts. Zo maakt de Stichting Buxtel Vooruit hun lokale reus het hele jaar 'kei-goed' zichtbaar.

2 IJskoud recruten
Zodra het vriest zoemt het onder Nederlandse schaatsliefhebbers: waar is het ijs dik genoeg? Natuurijsmesters zorgen dat de ijsvloer voldoende dik en van goede kwaliteit is, zodat je veilig kunt schaatsen. Ondanks de populariteit van schaatsen op natuurijs dreigde een tekort aan ijsmeesters. In 2021 lanceerde de Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond daarom samen met Unox de wervingscampagne: 'Natuurijsmester gezocht! Heb jij het in je?' Maar liefst achthonderd aanmeldingen leverde dat op. Na het behalen van hun diploma worden de kersverse ijsmeesters opgenomen in het Gilde van de Nederlandse Natuurijsmester.

3 Zwaai-innovatie
Past vendelzwaaien nog in deze tijd? Dat onderzoekt de Federatie van Gelderse Schutterijen en Gilden St. Hubertus, waar 62 schutterijen en gilden in Gelderland bij zijn aangesloten. Hoe maken we vendelzwaaien aantrekkelijker om uit te voeren en naar te kijken? Kun je bijvoorbeeld nieuwe bewegingen met het vendel ('slagen') maken? Zwaaien op andere muziekstijlen? Nieuwe uitbeeldingsvormen bedenken? In de werkgroep zitten mensen van verschillende leeftijden. Zo betreft de federatie meer jongeren én zorgt ze dat oudere mensen niet 'afzwaaien'.

4 Dansen op gamelan
Hoe combineer je de Surinaams-Javaanse gamelantraditie met moderne pop? Ooit is de gamelantraditie in Suriname ontwikkeld door Javanen die in de koloniale periode door Nederland uit Nederlands-Indië zijn overgebracht om als contractarbeiders te werken. De afgelopen jaren hebben de gamelanguroepen in Nederland flink geëxperimenteerd om de traditie een eigentijdse draai te geven. Door de Haagse Stichting Rukun Budi Utama werd het muzikale evenement *Gamelan meets Pop* gerealiseerd. Ook was er een succesvolle muzikale samenwerking met Mantje Karso, een muzikant en arrangeur in Suriname. Naast Surinaamse gamelanguroepen werkten daar ook de Nederlandse gamelanguroepen Bangun Tresna Budaya, Witing Klapa en Trisno Soeworo aan mee. Zowel de gamelan, kendang (trom) en suling (fluit) als de moderne instrumenten hoor je goed. Let's gamel-dance!

5 Flex je eigen shanty
'Wij zijn altijd op zoek naar een plek. Flexen, jongens, flexen. Al dat geluid maakt ons knettergek. Flexen, jongens, flexen.'
Je zou het misschien niet zeggen, maar deze regels zijn geschreven – en gezongen – op de melodie van het bekende shantylid 'Douwe Jongens Douwe'. Niet door zeelieden maar door... gemeenteambtenaren die een workshop volgden bij Shantykoor Het Kraaiennest. Vroeger werd zwaar werk aan boord van zeeschepen verlicht door samen shanties te zingen. Tegenwoordig zijn in Nederland zo'n vierhonderd koren met in totaal vijftienduizend zangers en muzikanten actief.

De stichting Shanty Nederland stimuleert de aangesloten groepen om nieuwe generaties en doelgroepen te inspireren, bijvoorbeeld met kinderworkshops, optredens bij scholen en lessen over shanties en seasons. Daardoor bestaan er inmiddels ook enkele jeugdkoren, waarvan de Rotterdamsche *Scheepsmaetjes* het eerste was. De stichting ondersteunt ook de workshop 'Schrijf je eigen shanty' van Shantifestival Rotterdam. Ze wil deze workshop ook zelf gaan aanbieden. Kortom: de toekomst van shanty is flex! ✘

Het verdrag

10 jaar!

10 jaar na ondertekening van het verdrag hebben veel beoefenaars zich aangemeld bij het Kenniscentrum. In 2022 zijn er 200 vormen van immaterieel erfgoed bijgeschreven in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. De feiten en cijfers op een rij!*

59

Landelijk & lokaal

In de Inventaris staan 59 landelijke tradities, zoals Koningsdag, boerenkaas maken, Surinaams-Javaanse Gamelantraditie of de Kinderpostzegelactie. De 141 andere zijn lokale vormen van erfgoed, zoals de Haagse duiventilspport, Gronings Ontzet, Perkament maken in Wierden en de Nijmeegse Vierdaagse.

Inventaris & Netwerk

Al deze tradities zijn door beoefenaars zelf aangemeld. Voor de Inventaris hebben zij een borgingsplan geschreven: een plan om het immaterieel erfgoed toekomst te geven.

**NETWERK 378,
WAARVAN INVENTARIS 200**

*Najaar 2022

8 miljoen

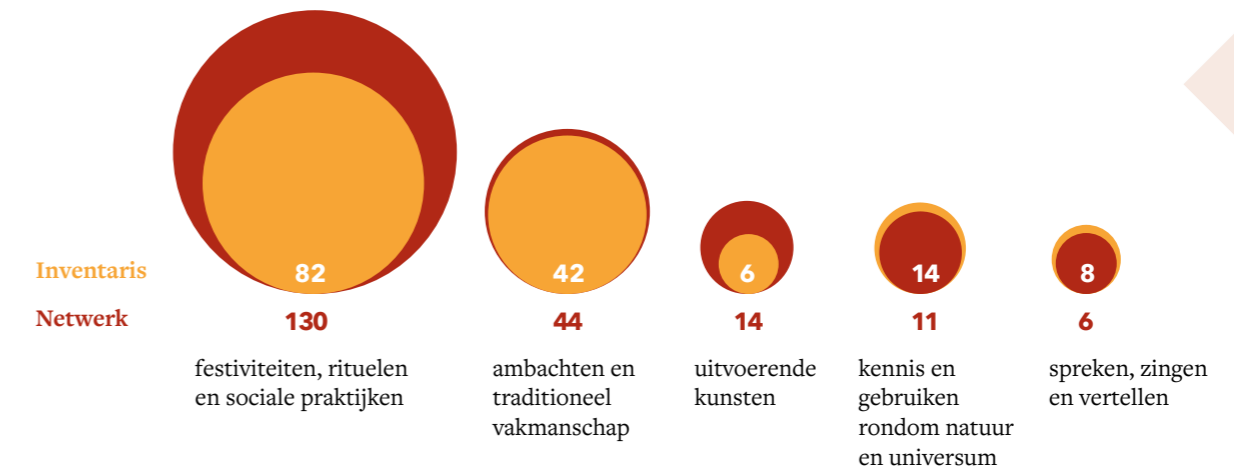
WIE doen mee?*

Meer dan **8 miljoen Nederlanders** beoefenen zelf immaterieel erfgoed in de Inventaris of zetten zich in als **vrijwilliger**. Bijna **270 miljoen mensen** bezoeken jaarlijks de feesten of evenementen of genieten op een andere manier van het immaterieel erfgoed in de Inventaris.

* Totalen op basis van eigen inschattingen van gemeenschappen uit hun evaluaties en borgingsplannen.

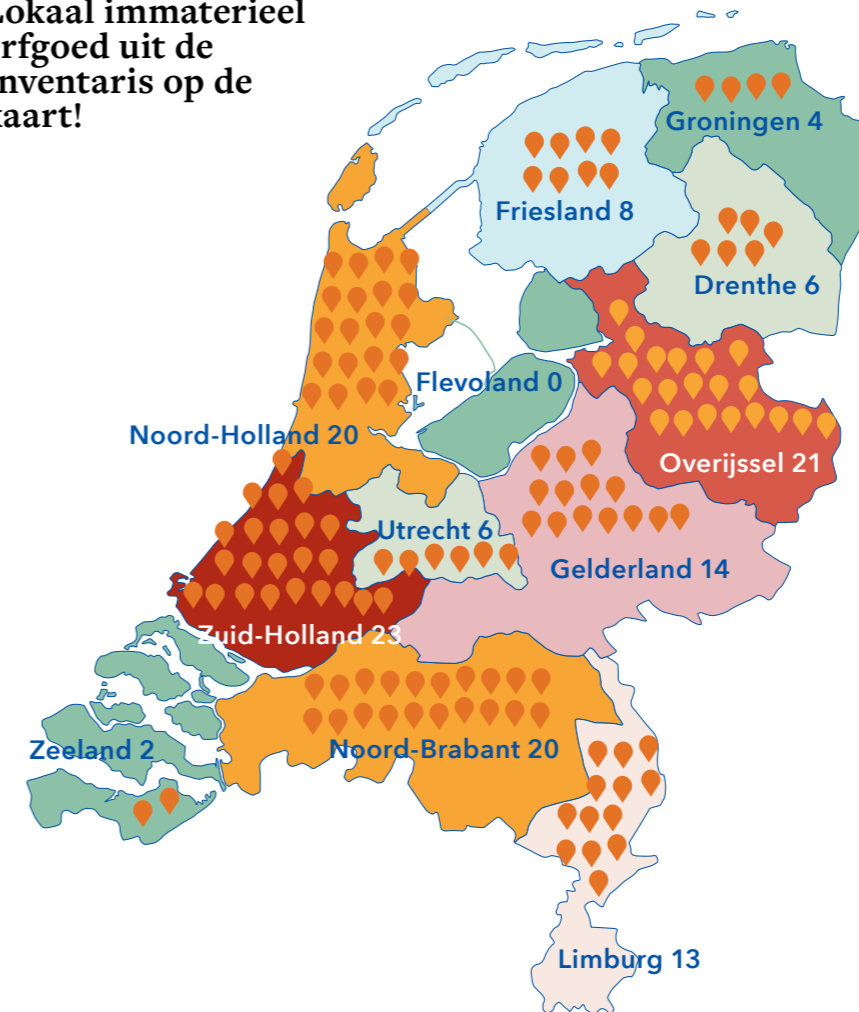
Welke soorten?

In de Inventaris staat immaterieel erfgoed in vijf domeinen.*

*Erfgoed kan in meerdere domeinen vallen en dus dubbel geteld zijn.

Lokaal immaterieel erfgoed uit de Inventaris op de kaart!

Vertrokken...

Immaterieel erfgoed is levend erfgoed. De afgelopen 10 jaar zijn 5 vormen uit de Inventaris gegaan, omdat beoefenaars de zorg voor het erfgoed niet meer op zich konden of wilden nemen. Vreugdevuur Voorburg-West wordt bijvoorbeeld al een paar jaar niet meer georganiseerd.

Mijn IE is van ...
... economische
waarde

'IK VIND HET MOOI OM DEZE CIJFERS OP EEN RIJ TE HEBBEN'

'Geld is belangrijk', weet Fred Eggink, oud-verslaggever van De Gelderlander. Zonder geld geen evenement. En zonder evenement geen geld. Dus blijft Fruitcorso Tiel creatief vernieuwen. Van Albert Heijnsparacties tot Appeltjesdag. 'Onze tribunes zitten ook 's avonds bomvol.'

IE-ID

WIE: Fred Eggink

FUNCTIE: PR-medewerker Fruitcorso Tiel en vrijwilliger Corsokoepel

PARTICIPATIE: '10 soorten'

IE-MOMENT: 'Samen met de corsokoepel de internationale bijschrijving op de Unesco-lijst beleven'

FAVORIEET: 'Corsocultuur'

Fred, hoe groot is de economische waarde van jullie erfgoed?
'Groot. Het Fruitcorso brengt veel geld binnen voor de stad en regio. Uit onderzoek dat studenten van de HAN University of Applied Sciences in 2019 voor ons uitvoerden bleek dat het corso 36 duizend overnachtingen en meer dan anderhalve ton aan dagbestedingen genereert. De totale economische impact voor de regio Rivierenland is rond de drie ton. Ik vind het mooi om deze cijfers op een rij te hebben. Ze helpen ons ook bij het aantrekken van sponsors en bij gesprekken met de gemeente.'

Is die economische waarde een extraatje of hoort het bij jullie erfgoed?

'Het Fruitcorso is tegenwoordig een sociaal-cultureel evenement, maar het komt oorspronkelijk voort uit de regionale fruitteelt. Het was een manier om producten uit de regio zichtbaar te maken en te promoten. Een economische reden dus. Dat is een tijdlang op de achtergrond geraakt, maar dat is aan het veranderen. Dit jaar organiseren we voor het eerst de Appeltjesdag, waarop we met activiteiten allerlei fruit en fruitproducten promoten. Na zestig jaar zijn we in feite weer terug bij de basis.'

Hoe zorgen jullie dat je economisch zo succesvol bent?

'We hebben een periode gehad dat het financieel niet zo goed ging, het Fruitcorso stond op het punt van omvallen. Toen hebben we besloten de koers te verleggen. Het parcours is verplaatst naar het centrum van de stad en we hebben betaalde tickets ingevoerd. Dat heeft ons gered, maar we blijven vernieuwen. Geld is belangrijk om ons erfgoed levend te houden.'

Kun je een voorbeeld van vernieuwing geven?

'In 2019 zijn we gestart met *Corso by night*. In samenwerking met regionale Albert Heijn-winkels hebben we een spaarkartenactie opgezet. Bij een volle spaarkart kreeg je vijf euro korting op een ticket voor Corso by night. Het corso overdag was al uitverkocht aan bezoekers uit het hele land met touringcar-arrangementen. Onze actie pakte heel goed uit: meer naamsbekendheid in de regio en de tribunes zaten ook 's avonds vol.'

Hoe zijn de reacties op jullie spaarkarten?

'Heel positief. Nederlanders zijn nou eenmaal spaarders. Als je dan ook nog kan sparen voor korting op een evenement in je eigen achtertuin, is het helemaal mooi. De actie heeft ook veel goodwill opgeleverd. En Albert Heijn heeft toegezegd de actie volgend jaar weer te doen.'

'NEDERLANDERS ZIJN NOU EENMAAL SPAARDERS'

Nog toekomstplannen om de economische waarde te versterken?

'Wij zijn altijd bezig met innovaties. Zo experimenteren we nu met speciale natuurlijke lijm, zodat je de groenten en vruchten na afloop nog kunt gebruiken. Ook kijken we of we in plaats van eersteklas, tweede- of derdeklas groente en fruit kunnen gebruiken. Minder verspilling, duurzamer én economisch slimmer.' ✕

3 X ECONOMISCHE WAARDE: OOK DIT IE BRENGT GELD IN HET LAATJE

Het Fruitcorso Tiel is zeker niet het enige immaterieel erfgoed dat van economische waarde is.

- In Beesel vindt elke zeven jaar het theaterspektakel Draaksteken plaats. 'Beesel Drakendorp' houdt het erfgoed jaarrond levend voor zowel eigen inwoners als toeristen, bijvoorbeeld met speciale drakenwandelingen, drakenkunstwerken en zelfs drakenputdeksels.
- Veel ambachtslieden, bijvoorbeeld van Decoratieve schildertechnieken, voorzien in hun levensonderhoud door zelfgemaakte producten te verkopen.
- Pride Amsterdam trekt jaarlijks honderdduizenden deelnemers en bezoekers uit binnen- en buitenland, die overnachten en geld besteden in de regio.

OVER DE GROTE AANPASSINGS- KRACHT VAN TRADITIES

DOOR HET

WUUR

Wat past het beste in onze tijd: vogels doden of vogels beschermen? Een *all white male* bestuur of diversiteit? Wat wij als samenleving “normaal” vinden verschuift met de tijd. Dat geldt ook voor immaterieel erfgoed: elke nieuwe generatie past het aan. Juist door mee te bewegen blijft het leven. Zeven sprekende voorbeelden van adaptieve kracht uit de afgelopen 10 jaar.

Creatief spelen met vuur
De gemeente Espelo staat bekend om zijn enorme paasvuren. In 2012 braken zij hun eigen record door een paasbult van maar liefst 45,98 meter te bouwen. Dat leverde de gemeente – opnieuw – een vermelding in het Guinness Book of Records op. Een recordaantal bezoekers, veertigduizend, zag de bult in vlammen opgaan.

Vuren leveren ook risico's op. Wie herinnert zich niet de beelden van de vonkenregen bij het Scheveningse nieuwjaarsvuur in 2019? Maar denk ook aan natuurbranden bij extreme droogte en luchtverontreiniging. Waar het bouwen van een vuurstapel vroeger relatief vrij was, gelden sinds enkele jaren aangescherpte milieu- en veiligheidsregels. Bijvoorbeeld voor de hoogte en opbouw van de bult; die moet een brede basis hebben. Nadeel: de wedstrijd tussen verschillende dorpen of wijken die bij veel vuren hoort, dreigde te verdwijnen. Organisatoren van paas- en nieuwjaarsvuren moesten zich dus bezinnen.

In Espelo vonden ze in 2019 een mooie oplossing toen vanwege de extreme droogte het paasvuur niet door dreigde te gaan. Niet de hoogte, maar het bijzondere ontwerp van de paasbult werd het wedstrijdelement. Espelo creëerde een kleinere brandstapel in de vorm van een bierpul. ‘Wanneer we niet meer dan 500 m3 groot mogen bouwen, worden we creatief!’ staat op hun facebookpagina bij beelden van de bierpul en zijn

trotse bouwers. ‘Het belangrijkste is de saamhorigheid’, vindt Arjan Stevens, een van de organisatoren. ‘We hebben geen dorpskern en geen kroeg. Ook de school is gesloten. Dit is onze rijkdom, die verbindt mij en mijn leeftijdsgenoten, en het hele dorp, zelfs de hele buurt.’

Schieten (voor mensen met ballen)

Ook de Drentse carbidschieters namen veiligheidsmaatregelen. Van oudsher werd het jaar ‘uitgeknald’ met een oude melkbus. Maar carbidschieten kent risico's, zoals gehoorschade en ongelukken door de deksel, die met grote kracht wegschiet. Daardoor kreeg het erfgoed een negatief imago. ‘We wilden mensen inspireren om hun traditie op een verantwoorde manier uit te oefenen’, vertelt José Reinholdt van Stichtingsbestuur Carbidschieten Drenthe. ‘Daarvoor zochten we naar een ludieke campagne, zonder het wijzende vingertje.’

De vondst: een variatie op de al jaren succesvolle BOB-campagne: ‘Wie is de BOCK?’ José: ‘De Bewust Oplettende Carbid Knaller ziet af van alcohol, heeft “ballen” dat wil zeggen: schiet met veiliger kunststoffen ballen in plaats van melkbusdeksels, en heeft oordoppen tegen gehoorschade.’ Een inspirerend voorbeeld dat het Kenniscentrum via publicaties en webinars deelde als inspiratie voor ander erfgoed dat kampt met veiligheidsrisico's of een negatief imago.

Vogellokkers met een missie

Immaterieel erfgoed heeft niet alleen te maken met inperkingen. De teruglopende biodiversiteit en klimaat-

‘DE WILSTERFLAPPERS ZIJN EEN STILLE KRACHT ACHTER HET INTERNATIONALE TREKVOGELONDERZOEK’

‘ALS WE NIET MEER DAN 500 M³ GROOT MOGEN BOUWEN, WORDEN WE CREATIEF!’

verandering maken dat oude kennis en vaardigheden juist nieuwe toepassingen krijgen. Soms moeten de beoefenaars daarvoor een radicale gedachteomslag maken. Een verrassend voorbeeld van zo’n omslag is de Friese traditie *wilsterflappen*. *Wilster* is Fries voor goudplevier, *flappen* verwijst naar het gebruikte vangnet. Waar de vogels vroeger werden gedood en verkocht, worden tegenwoordig duizenden trekvogels – niet alleen de goudplevier, maar bijvoorbeeld ook de rosse grutto – geringd, gewogen, gemeten en beschreven. Sommige krijgen een zendertje. Alle vogels worden weer vrijgelaten.

De vangers gebruiken een eeuwenoude vangstmethode met klapnetten, lokvogels en nagebootste vogelgeluiden. ‘De wilsterflappers zijn een stille kracht achter het internationale trekvogelonderzoek’, stelt Theunis Piersma, hoogleraar trekvoegecologie in Groningen. De gegevens die deze *citizen-scientists* verzamelen delen ze met biologen van onder andere de Rijksuniversiteit Groningen en BirdEyes, en het Koninklijke NIOZ op Texel.

Nesten beschermen

Een ander mooi voorbeeld uit Friesland is de radicale omslag binnen de traditie van *aaisykje*, kievitseieren zoeken. *Aaisykje* bestaat vooral uit goed kijken, gehurkt in de slootkant. Het is een kunst om aan het gedrag van de kievit af te lezen waar het nest zich bevindt. Waar de eieren vroeger werden geraapt, heeft het zoeken van de nesten nu een nieuw doel: het beschermen ervan. Ook worden gegevens voor onderzoek gebruikt. Zo’n 3.500 vrijwilligers markeren de nestlocaties en geven deze door aan de boer van wie het land is. Zo beschermen ze de eieren, kuikens en weidevogels. Een ander belangrijk element van de traditie is hetzelfde gebleven: de vindsters van het eerste kievitseizoen worden nog altijd gehuldigd door de commissaris van de Koning of de burgemeester. Van het nest wordt alleen een foto gemaakt als bewijs.

Cactusheggen vlechten

Ook op het gebied van waterregulering kan lokale kennis en inzet een verschil maken. Op Bonaire worden bijvoorbeeld van oudsher heggen gevlochten van cactussen. Een belangrijke functie van de traditionele cactusheggen is het opvangen en vasthouden van water. Als gevolg van de klimaatveranderingen wint deze oude vaardigheid op het eiland weer sterk aan belang.

Een voorbeeld uit Nederland zijn de oude watermolens in zuidelijk Nederland. Pas sinds de overstromingen in 2021 in Limburg en de steeds extremere weersomstandigheden hebben overheden aandacht voor de wijze waarop de molenaar het waterpeil rondom de molen via stuwen kan verhogen of verlagen. Zo kan overtollig water versneld afvloeien en kan water bij droogte langer worden vasthouden.

Pyt wordt Aldemar

De Nederlandse samenleving is steeds diverser: jongeren en migranten- en LHBTQ-gemeenschappen treden bijvoorbeeld sterker op de voorgrond en laten van zich horen. Het bekendste voorbeeld is misschien wel de Pietendiscussie. De kleur van Piet is onderdeel geworden van een internationale herbezinning over racistische stereotypingen en discriminatie. Waar sommige steden naar aanleiding van de maatschappelijke discussie de intocht van Sinterklaas hebben aangepast, is het Friese Grou nog een stap verder gegaan: zij bedachten een compleet nieuwe figuur.

In Grou wordt van oudsher geen Sinterklaas gevierd, maar de naamdag van Sint Piter, rond 21 februari. Pas in 1903 werd bij dit eeuwenoude voorjaarsfeest een op Sinterklaas geënte Sint Piterfiguur geïntroduceerd met één helper, Swarte Pyt. Interessant detail: de innovatie werd bedacht door een kleuterjuf uit Brabant. Mede door

de demonstraties van actiegroep Kick out Zwarte Piet heeft het organiserende comité gesprekken gevoerd met de inwoners van Grou en de gemeente Leeuwarden. Het resultaat: in 2020 is Swarte Pyt vervangen door Aldemar. Deze gloednieuwe helper houdt het midden tussen een natuurmens en een wat sjofele heer uit de negentiende eeuw. Hij woont in een boomhut in het natuurgebied de Alde Feanen bij Grou. Een ludieke campagne heeft geholpen Aldemar in Grou al snel ‘in te burgeren’.

Bij-vriendelijk bermbeheer

Bijen zijn onmisbaar voor bestuiving. Door schaalvergroting in de landbouw en glaslandbouw ontstond in de vorige eeuw grote vraag naar bijenvolken. Waar vroeger vooral boeren en hobbyimkers bijen hielden, kwamen nu commerciële ‘bestuivingsimkers’ op. Andere commerciële

le imkers richten zich op grootschalige honingproductie. Bijenvolken die zich lange tijd met nectar van maar één soort moeten voeden, bijvoorbeeld aardbeienteelt onder glas, raken ondervoed. Om aan te sterken worden ze massaal in natuurgebieden gezet om voedsel te zoeken. Het gevolg: wilde bijensoorten en andere bestuivers vinden minder voedsel en worden bedreigd. Gelukkig zetten diverse bijenhouders zich daarom tegenwoordig in voor bij-vriendelijk bermbeheer en het aanplanten van bloemen. ✕

Jet Bakels is wetenschappelijk medewerker van het Kenniscentrum. Dit artikel is een publieksversie van een essay over veranderend erfgoed en duurzaamheid voor de Kennisagenda 2021-2024, de onderzoeksagenda van het Kenniscentrum.

MAATWERK: HOE HELPT HET KENNISCENTRUM?

De zeven voorbeelden uit dit artikel laten de veranderkracht van immaterieel erfgoed zien. Nieuwe generaties voegen eigentijdse elementen toe, zodat hun traditie bij de tijd, dat wil zeggen hún tijd, aansluit. Hoe helpt het Kenniscentrum gemeenschappen bij het omgaan met veranderingen? Hoe stimuleren we hun ‘aanpassingskracht’?

Allereerst door veranderingen te signaleren en zichtbaar te maken. Het Kenniscentrum wil inzicht geven in het krachtenveld waarin wij allen en ons erfgoed zich bewegen. Door ontwikkelingen van verschillende kanten te belichten, ontstaat nuance in het debat. Dat vraagt om onderzoek en maatwerk. Een voorbeeld van signaleren en zichtbaar maken is onze publicatie *Erfgoed in Beweging. Immaterieel erfgoed rondom vuur*. Hierin laten we zien hoe de verschillende tradities in

Nederland omgaan met aangescherpte regels rondom vuur. Ook vinden gemeenschappen die met vuur werken er adviezen, tips en inspirerende voorbeelden.

Een andere manier waarop we gemeenschappen helpen bij het omgaan met veranderingen is zaken bespreekbaar maken. Een handige tool daarbij is het *Keuzekompas*, dat we ontwikkelden naar Fins voorbeeld. Aan de hand van acht thema’s met vragen en discussiepun-

ten kunnen duo’s of groepjes in gesprek over hun erfgoed en “schurende elementen” daarin. Een ander mooi voorbeeld is de expositie *Dier, Mens & Traditie* die het Kenniscentrum ontwikkelde met het Natuurhistorisch Museum in Rotterdam. Erfgoedgemeenschappen kregen een podium om hun tradities met dieren aan een breed publiek te tonen. Tegelijkertijd reflecteerden ze op hun eigen vanzelfsprekendheden en konden bezoekers erover in gesprek.

Komt dat ZIEN!

Een mooi kerkgebouw of opvallend monument zie je het hele jaar door. Maar een parade of optocht is vaak maar één keer per jaar te zien. Bekend maakt bemind. Hoe zorg je voor meer bewustzijn over immaterieel erfgoed? Zo zetten wij IE al 10 jaar lang *in the picture*.

Is dit ook IE?!

Weet jij aan hoeveel vormen van immaterieel erfgoed je meedoet? Dan ben je niet de enige. In 2019 startten we daarom de socialmediacampagne #ditook?! met aansprekende filmpjes en herkenbare voorbeelden. Doel: mensen bewustmaken dat sommige dingen die zij doen in het dagelijkse leven immaterieel erfgoed zijn. En vooral: dat het belangrijk is.

Zelf IE-spotten!

Wie een streek, dorp of stad bezoekt, wil graag lokale hoogtepunten leren kennen. Via bordjes met een QR-code kun je in heel Nederland immaterieel erfgoed 'spotten'. Met filmpjes, en foto-impresies beleef je bijvoorbeeld in Utrecht het hele jaar de Sint

Maarten Viering of in Gelderland het midwinterhoornblazen. Bekijk [alle erfgoedgemeenschappen die al meewerken](#).

Kaarsjes uitblazen ... HUH?

Maar opa, tradities zijn toch alleen voor oude mensen?

Met onze kleurrijke strip [Immaterieel erfgoed HUH?](#) leg je jongeren op een aansprekende manier uit wat immaterieel erfgoed is.

Kriebels op het ijs

Ook heel handig voor in het onderwijs: de animatie [Wat is immaterieel erfgoed?](#) legt in 1 minuut uit wat immaterieel erfgoed is. En dat je er een warm gevoel van kan krijgen.

Van Zomercarnaval tot Nieuwjaarsduik

Immaterieel erfgoed: wat is het, wie doet het en waarom is het belangrijk? In dit frisse magazine stellen we IE voor aan publiek en beleidsmakers.

Hoe IE-ntelligent ben jij?

Rariteiten, oude ambachten. Over immaterieel erfgoed en de Inventaris bestaan bij beleidsmakers soms vooroordelen. Dit miniboekje ontcracht ze op een vrolijke manier. [Test je eigen IE-ntelligentie!](#)

Nieuw verdrag, nieuw tijdschrift

Bij een nieuw beleidsveld hoort een nieuw tijdschrift. Tussen 2012 en 2016 brachten we vier keer per jaar [Immaterieel Erfgoed](#) uit, boordevol informatie over gemeenschappen, actuele ontwikkelingen en beleid.

Inspiratie voor musea

Hoe leg je als museum (= materieel erfgoed) een link met immaterieel erfgoed? De [special Immaterieel Erfgoed en Musea van het tijdschrift Museumpeil](#) biedt volop inspiratie.

Film kijken!

In 2017 maakte de Amsterdamse Filmstichting voor ons een eerste film, voor de internationale voordracht van het Ambacht van Molenaar. Inmiddels vind je er op ons [Youtube-kanaal](#) veel meer, bijvoorbeeld over Staphorster stipwerk, Kopro Beki en het Midwinterhoornblazen.

DIY jenever stoken?

Zelf plateelschilderen, perkament maken of jenever distilleren? Documentairemaker Wendy van Wilgenburg werkt met ons samen aan [how-to](#)-video's om vaardigheden van vakmensen vast te leggen.

Boekenhoekje

In de loop van de jaren werd een serie boeken gepubliceerd. Zoals deze over de passie van jongeren voor hun immaterieel erfgoed.

Mijn IE is van ...
... inclusieve
waarde

'IK KREEG KIPPENVEL VAN DE REACTIE VAN DAT BLINDE MEISJE'

Hoe maak je van circusbezoek een topbelevens voor blinden en slechtzienden? Arlette Hanson zet zich daar met hart en ziel voor in. Met succes. 'Een blinde vrouw zei na afloop: "Nu besef ik wat ik al die jaren gemist heb."'

IE-ID

WIE: Arlette Hanson

FUNCTIE: Directeur Wintercircus Hanson, oprichter stichting Komt het Zien!, bestuurslid Circuspunt

PARTICIPATIE: 'Vijf soorten'

IE-MOMENT: 'Een blind meisje dat na afloop zei: "Mam, ik wil circusdirecteur worden!"'

FAVORIET: 'Circus'

Arlette, hoe belangrijk is inclusie voor jullie erfgoed?
'In het circus willen we graag iedereen laten genieten. De circuswereld heeft daarom altijd moeite gedaan om iedereen een circusvoorstelling bij te laten wonen. Naast voorstellingen voor gehandicapten, ouderen en doven zijn er bijvoorbeeld ook circussen met speciale prikkelarme voorstellingen voor hooggevoelige mensen en kinderen.'

Inclusie hoort dus echt bij het circus?

'Ja, diversiteit en inclusie zijn normaal in het circus. Natuurlijk vind ik het goed dat het in de samenleving nu apart aandacht krijgt en op de agenda staat. Maar eigenlijk zou het normaal moeten zijn dat we aan iedereen denken. Dat moet vanuit het hart komen.'

Bij het Wintercircus zorg je dat ook blinden en slechtzienden een geweldige tijd hebben. Hoe startte je daarmee?

'Jaren geleden belde een lerares van een blindenschool mij of ze met een klas kon komen. Ik vond het een leuk idee, maar dacht: ik heb de kinderen niet veel te bieden. Want als er iets visueel is, is dat het circus. Ik ben erin gedoken en er ging een wereld voor me open. In 2014 heb ik de Stichting Komt het Zien! opgericht en live audiodescriptie in Nederland geïntroduceerd.'

Hoe werkt dat precies?

'Tijdens een voorstelling beschrijft een blindentolk live wat er gebeurt. Als blinde of slechtziende hoor je dat via oortjes. Van tevoren heb je al informatie gehad over de voorstelling. En je mag voelen aan allerlei materialen en voorwerpen uit de voorstelling op het Voelplein.'

Krijgen jullie goede reacties op de blindentolken?

'Fantastisch. Als circusdirecteur was ik bij de finale in zo'n sprookjesjurk met glittertjes en tule. Na afloop kwam een blind meisje gedag zeggen. "Als ik later groot ben, wil ik ook directeur worden, want ik wil ook zo'n mooie jurk aan!" Met haar handje aaide ze over het satijn en de glimmende steentjes. Ik kreeg er kippenvel van.'

'EIGENLIJK MOET HET NORMAAL ZIJN DAT WE AAN IEDEREEN DENKEN'

Daar doe je het voor!

'Ja, ik sprak ook eens een vrouw met een zware visuele beperking, die dol op het circus was. Ze ging altijd met haar man naar het kerstcircus. Na ons wintercircus, zei ze: "Nu besef ik wat ik al die jaren gemist heb. Pas nu weet ik wat het circus écht is." Alleen al dat je op hetzelfde moment als de rest van het publiek meelacht om scènes is voor de meesten heel bijzonder.'

Nog toekomstplannen om inclusie te versterken?

'Ja, ik ben Komt het Zien! verder aan het ontwikkelen. We zijn de enigen in Nederland die deze vorm van audiodescriptie aanbieden. Het mooie is dat we nu ook veel gevraagd worden voor andere voorstellingen, bijvoorbeeld in theaters. En zelfs door een bloemencorso.' ✕

3 X INCLUSIE: OOK DIT IE BETREKT IEDEREEN

Behalve in het circus krijgt inclusie ook in ander immaterieel erfgoed steeds meer aandacht.

- Bij het Bloemencorso Sint Jans klooster is in 2022 voor het eerst een blindentribune ingericht met live audiodescriptie.
- Het Houtdorp in Rijssen en het Bloemencorso Lichtenvoorde hebben in het verleden actief asielzoekers bij hun erfgoed betrokken.
- De Acht van Chaam overlegde met de plaatselijke vereniging voor mensen met een beperking. Nu is er brede bereikbaarheid voor mensen in een rolstoel, zijn er gehandicaptoiletten en is het mogelijk om dichtbij te parkeren.

10 JAAR KENNISONTWIKKELING

Wat doe je als jouw processie een commercieel feest dreigt te worden, gerund door managers? Hoe interesseer je meer jongeren voor jouw traditie - en wat zien ze zelf als hún cultureel erfgoed? Deze en andere vragen onderzocht het team Kennisontwikkeling van het Kenniscentrum. Een gesprek over de highlights van 10 jaar onderzoek.

VAN **slow** tourism **TOT** gamen

**‘WE PRATEN NOG
TE VEEL OVER
EN NIET MÉT
JONGEREN’**

Onderzoek

Vanuit het Kenniscentrum werd in 2013 gestart met onderzoek. ‘Vanaf het begin vormde praten met erfgoedgemeenschappen de basis voor ons onderzoek: wat zijn hún uitdagingen en vragen? Juist daar doen we onderzoek naar.’ Aan het woord is Sophie Elpers, voormalig wetenschappelijk medewerker van het team Kennisontwikkeling bij het Kenniscentrum en tegenwoordig onderzoeker etnologie aan het Meertens Instituut in Amsterdam en hoogleraar immaterieel erfgoed en etnologie aan de Universiteit Antwerpen.

Geblokkeerd

Uit die gesprekken bleek bijvoorbeeld dat sommig erfgoed – vaak onbedoeld – onder druk komt te staan door gemeentelijk ruimtelijk beleid. ‘Een historische processieroute die geblokkeerd raakt door een nieuwe weg. Een corso dat zijn bouwlocaties kwijtraakt door nieuwbouw. Een molen die geen wind meer vangt door geplande hoogbouw. Het zijn allemaal voorbeelden van hoe ruimtelijk beleid van gemeenten een negatieve invloed kan hebben op het voortbestaan van immaterieel erfgoed’, vertelt Sophie.

De resultaten van het onderzoek werden in 2020 verwerkt in twee brochures vol tips voor gemeenten (zie ook pagina 60). Sophie: ‘Zo zorgen we bij ambtenaren voor bewustwording en wijzen we op mogelijkheden om immaterieel erfgoed in hun gemeente juist positief te ondersteunen, bijvoorbeeld door de mogelijkheden van de nieuwe Omgevingswet te benutten.’

WAT VOOR ONDERZOEK DOET HET KENNISCENTRUM?

Een van de kerntaken van het Kenniscentrum is onderzoek doen. Het hoofddoel van al ons onderzoek is ondersteunen van het doorgeven van het immaterieel erfgoed aan volgende generaties. Om dat doel te bereiken doen we twee soorten onderzoek: toegepast onderzoek, dat direct waarde heeft voor de gemeenschappen en abstracter, analytisch onderzoek, dat van belang is voor het wetenschappelijke veld.

Ons onderzoek is altijd participatief: we betrekken erfgoedgemeenschappen, bijvoorbeeld door interviews, enquêtes, klankbordgroepen of co-creatie. Internationaal is de term hiervoor *participatory research*. Op deze manier werken we vanuit Unesco-verdrag, waarbij de betrokkenheid van groepen, gemeenschappen en individuen bij alle aspecten van borging, dus ook bij onderzoek, belangrijk is.

Verder lezen?

[Kennisagenda 2017-2020](#)
[Resultaten Kennisagenda 2017-2020](#)
[Kennisagenda 2021-2024](#)

Slow tourism

Voormalig hoofd van het team Kennisontwikkeling Albert van de Zeijden (zie pagina 52) deed de afgelopen jaren onder andere onderzoek naar de relatie tussen toerisme en immaterieel erfgoed. Hoe zorg je ervoor dat je immaterieel erfgoed geen kunstje wordt voor toeristen? Maar hoe kun je er als beoefenaar aan de andere kant wel van profiteren? 'In deze onderzoekslijn zette Albert vooral in op onderzoek naar hoe immaterieel erfgoed kan inspelen op de vraag naar duurzaam of *slow tourism*', vertelt Susanne. 'Immaterieel erfgoed heeft veel te bieden aan toeristen als je denkt aan beleving. Zo ontwikkelde een student van Hogeschool Saxion een routes langs Paastradities in Overijssel. Hierbij werden de tradities ook verbonden aan lokale horeca, wat ook een economische toevoeging is aan de regio. Dat zijn interessante ideeën voor de toekomst van immaterieel erfgoed én een duurzamere vorm van toerisme.'

Superdiversiteit

Een ander onderzoek waar Albert nauw bij betrokken was, is dat naar superdiversiteit: hoe borg je immaterieel erfgoed in een superdiverse omgeving, zoals de West-Kruiskade in Rotterdam? Wetenschappelijk medewerker Mark Schep: 'Een van de antwoorden hierop, is het in kaart brengen van de netwerken waarin een erfgoedgemeenschap zich bevindt. In die netwerken ligt een grote kracht bij culturele makelaars als Stadslab RAUM in Utrecht. Zij faciliteren festiviteiten van mensen met een migratieachtergrond om mensen in aanraking te laten komen met de cultuur van anderen. Zo vierden buurtbewoners met Hindoestaanse expats daar bijvoorbeeld Divali.'

Gamen en skaten

De toekomst van immaterieel erfgoed is soms dichterbij dan je denkt. Waar je snel denkt aan oude tradities, wordt er onder onze neus nieuw immaterieel erfgoed gemaakt. Wat dacht je van gamen of skaten? In het onderzoek naar jongerenculturen werd gekeken hoe jongeren hun culturele uitingen beleven en deze borgen. Wat is hun motivatie om actief te zijn in een groep en tegen welke uitdagingen lopen ze aan? Susanne: 'Veel jongeren zijn erg gepassioneerd over wat ze doen, maar ze lopen vaak aan tegen vooroordelen. Denk bijvoorbeeld aan gamers, waarbij iedereen gelijk denkt aan asociale gameverslaafden. Terwijl gamers in werkelijkheid helemaal niet asociaal zijn. Ze komen samen in verenigingen – alleen noemen ze dat zelf *clans* – en communiceren juist veel, via nieuwe digitale middelen.' Een grote uitdaging voor veel immaterieel erfgoed is: hoe bereiken we jongeren? Ook die vraag kwam

aan bod in het onderzoek. 'Er is echt een verandering nodig in het denken over werken met jongeren', aldus Susanne. 'Mensen praten nog te veel óver jongeren en niet mét jongeren. Wanneer je de ideeën van jongeren bewust meeneemt én jongeren zelf ook de verantwoordelijkheid geeft ze uit te voeren, bind je ze aan je erfgoed. Kijk maar naar de Scouting, waar jonge scouts de leiding krijgen over een groep en elkaar dingen leren.' De inzichten uit het onderzoek naar jongeren werden verwerkt in een praktisch hoofdstuk over het samenwerken met jongeren in de brochure voor erfgoedgemeenschappen 'Houd je immaterieel erfgoed springlevend.'

Controversieel erfgoed

De toekomst van tradities kan ook onder druk komen te staan door veranderde inzichten en discussie in de samenleving. Denk aan oproepen van oogartsen om consumentenvuurwerk te verbieden, van dierenorganisaties om de inzet van dieren te verbieden of mensen die de uitstoot van vuren ter discussie stellen. Welk erfgoed ligt onder vuur en hoe ga je daarmee om? Wetenschappelijk medewerker Jet Bakels: 'We merken al vrij snel dat de naam van onze onderzoekslijn "controversieel immaterieel erfgoed" niet goed viel. Het is niet een term waar mensen zich mee willen associëren. Daarom zijn we het "erfgoed in beweging" gaan noemen. Het stimuleren van dialoog werd een belangrijk uitgangspunt: hoe ga je in dialoog en hoe beweeg je mee met de veranderingen?'

Het onderzoek resulteerde onder andere in een Keuzekompass, bedoeld om samen als beoefenaars of met andere belanghebbenden in gesprek te gaan. Jet: 'Opvallend bij dit onderzoek was de creativiteit van beoefenaars in hoe zij omgingen met kritiek van de buitenwereld. Daar kunnen andere gemeenschappen weer van leren.' (Zie ook het artikel op pagina 40.)

Maatschappelijke veranderingen

Wat staat de komende jaren hoog op de onderzoeksagenda? Susanne: 'We onderzoeken dé twee grote maatschappelijke thema's van dit moment in relatie tot immaterieel erfgoed: diversiteit en duurzaamheid. De Nederlandse samenleving is steeds diverser. En jongeren binden zich steeds minder aan één groep. Voor immaterieel erfgoed bieden deze ontwikkelingen uitdagingen én kansen. Hoe betrek je nieuwe generaties en nieuwe doelgroepen bij je immaterieel erfgoed, zodat dit ook in de toekomst blijft bestaan? Hoe beweeg je mee met de tijd, bijvoorbeeld op het gebied van gender en inclusie? Is het tijd voor vrouwen in de jonkheden? Wat kan het Kenniscentrum doen

In de praktijk

Mooi is dat de brochures inmiddels vaak zijn gedownload, vertelt wetenschappelijk medewerker Susanne Bergwerff-Verburg. 'Mensen van de woonwagencultuur lieten bijvoorbeeld weten ze te gebruiken bij hun gesprekken met de gemeente over de locatie van hun woonwagens.' Ook worden de brochures standaard uitgedeeld aan deelnemers van de cursus *Erfgoed, een kennismaking* van de Erfgoed Academie, bedoeld voor gemeentelijke en provinciale medewerkers. Susanne: 'Zo draagt ons onderzoek direct bij aan het borgen van erfgoed.'

Emoties in het museum

Veel immaterieel erfgoed is niet alleen verbonden met de omgeving, maar ook met museale objecten. Welke kansen zijn er voor immaterieel erfgoed en musea? Ook daar deed het Kenniscentrum onderzoek naar. Sophie: 'Voor musea zien we veel kansen. Door participatief te werken met erfgoedgemeenschappen kunnen zij meer persoonlijke verhalen en emoties het museum in krijgen. Tegelijkertijd biedt zichtbaarheid in een museum voor erfgoedgemeenschappen de kans om nieuwe beoefenaars te vinden en dialoog te stimuleren.' (Zie ook pagina 70).

**'WE WILLEN
GRAAG DE GOEDE
VOORBEELDEN
VAN ERFGOED-
GEMEENSCHAPPEN
DELEN MET ANDEREN'**

om meer erfgoed uit migrantengemeenschappen en van jongeren te helpen borgen? Op deze en andere vragen zoeken we antwoorden.'

Duurzame Pride

Jet concentreert zich de komende jaren in haar onderzoek op duurzaamheid. 'De biodiversiteit neemt snel af, het klimaat verandert. Immaterieel erfgoedgemeenschappen hebben tal van sleutels tot een duurzame toekomst in handen, die aandacht verdienen bij beleidsmakers en een breder publiek. Denk aan de techniek van traditionele graslandbevloeiing, de kennis van imkers over bijen of de vaardigheid van heggenvlechters. Of aan riviervissers die de paringskans van palingen vergroten. We willen graag met goede voorbeelden laten zien hoe immaterieel erfgoed kan bijdragen aan het verduurzamen van de samenleving.'

Een andere belangrijke vraag is hoe erfgoedgemeenschappen hun eigen erfgoed kunnen verduurzamen, zodat dit ook in de toekomst blijft bestaan. Jet: 'Om andere gemeenschappen te inspireren verzamelen we goede voorbeelden van gemeenschappen die hun evene-

'MET ONDERZOEK NAAR "SUPERDIVERSITEIT" WERD NEDERLAND EEN VOORBEELD VOOR ANDERE LANDEN'

ment zo duurzaam mogelijk organiseren. Denk aan Pride Amsterdam dat op het gebied van afval, reclame, versiering en horeca hard heeft gewerkt aan alternatieven.'

Ander onderzoek dat op stapel staat gaat over inventarisatiemethodieken en is meer 'intern' gericht. 'Het is belangrijk om na tien jaar de praktische werking van de Inventaris in kaart te brengen: wat is bijvoorbeeld de impact van een bijschrijving voor gemeenschappen?', legt Sophie uit. 'Zo kunnen we in de toekomst verbeteringen doorvoeren waar dat nodig is.' ✕

IN MEMORIAM ALBERT VAN DER ZEIJDEN

Dr. Albert van der Zeijden (1957-2021) was als historicus bijna 35 jaar werkzaam binnen de wereld van immaterieel erfgoed en volkscultuur. De afgelopen jaren werkte Albert als hoofd van team Kennisontwikkeling bij Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland. Daarvoor werkte hij als onderzoeker bij voorgangers NCV en VIE. Met zijn passie voor immaterieel

erfgoed zag Albert altijd nieuwe kansen om samen te werken, waardoor hij een groot nationaal en internationaal netwerk opbouwde. Onder zijn bevoegde leiding ontstond het eerste onderzoeksprogramma van het Kenniscentrum, *Kennisagenda 2017-2020*, waarbij zijn focus lag op onderzoek naar duurzaam toerisme en immaterieel erfgoed.

Albert heeft enkele spraakmakende thema's op de internationale onderzoekskaart gezet. Zo werd zijn onderzoek naar superdiversiteit op de Rotterdamse West-Kruiskade, waar veel culturen naast elkaar leven en elkaar beïnvloeden, internationaal geroemd. Ook zijn bijdrage aan het internationale onderzoek en debat over de rol van de *cultural broker* of cultuurbemiddelaar was groot.

Door publicatie van onderzoeken en essays heeft Albert bijgedragen aan de zichtbaarheid van immaterieel erfgoed in de nationale en internationale academische wereld. Daarnaast was hij bijna twintig jaar lang als redactielid betrokken bij het Vlaams-Nederlandse wetenschappelijke tijdschrift *Volkskunde* en zat hij sinds 2013 in de redactie van het internationale, aan het ICH-NGO Forum gelieerde internettijdschrift *#HeritageAlive*. Alberts bijdrage aan de ontwikkeling van het Kenniscentrum is onmisbaar geweest. Datzelfde geldt voor zijn werkzaamheden voor het internationale ICH-NGO Forum van Unesco, waarbinnen hij coördinator was van de werkgroep Research en het Kenniscentrum vertegenwoordigde.

Een netwerk van EXPERTS

Onderzoek

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland is zeker niet de enige die de afgelopen 10 jaar onderzoek deed naar immaterieel erfgoed. De aandacht voor onderzoek naar immaterieel erfgoed groeit. Wie doen nog meer onderzoek in Nederland en het Caribisch gebied?

Meertens Instituut
Het Meertens Instituut is gericht op de taal en cultuur in het dagelijks leven in Nederland. Ze zijn, evenals het Kenniscentrum, betrokken bij het internationale onderzoeksproject Odeuropa. Hierin wordt onderzoek gedaan naar de rol van geur in cultuur in het verleden en in immaterieel erfgoed.

LKCA
Culturele en creatieve ontwikkeling voor iedereen, daar zet Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) zich voor in. Samen met het Kenniscentrum organiseren ze regelmatig expertmeetings, zoals in 2019 en in 2023 over jongeren en (immaterieel) erfgoed.

Boekmanstichting
De Boekmanstichting is een onafhankelijk kenniscentrum voor kunst, cultuur en beleid. De stichting verzamelt, analyseert en verspreidt informatie en kennis door debatten, lezingen en het uitgeven van een tijdschrift. Ze voert de Cultuurmonitor uit, waarin immaterieel erfgoed is opgenomen.

Universiteiten en hogescholen in Nederland
Verschillende universiteiten en hogescholen werken in hun wetenschappelijk onderzoek samen met erfgoedgemeenschappen en het Kenniscentrum. Zo doen Wageningen University & Research en de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek naar de positieve werking van traditionele

bevloeiing van grasland op de bodem. Hogeschool InHolland, Saxion en Zuyd Hogeschool doen onderzoek naar de betekenis van toerisme voor immaterieel erfgoed. De Universiteit Utrecht heeft in samenwerking met het Kenniscentrum een Research Fellowship Intangible Heritage Studies opgezet. Ook zetten we samen het Erfgoed en Publieksgeschiedenis Lab (epglab.sites.uu.nl) op, met immaterieel erfgoed als een van de vier kernthema's.

Universiteiten in het Caribisch gebied
De Universiteit van Curaçao heeft cursussen georganiseerd over immaterieel erfgoed, borging en beheer van immaterieel erfgoed binnen het Culturele Studies programma. *Traveling Caribbean Heritage* is een koninkrijksbreed onderzoeksproject dat zich focust op migratie tussen Nederland en Curaçao, Aruba en Bonaire en (immaterieel) erfgoed en de invloed op identiteit. De Universiteit van Sint Maarten zette koninkrijksbreed het onderzoeksproject *Island(er)s at the Helm* op in samenwerking met het KITLV en de University of the Virgin Islands. Dit project combineert traditionele en hedendaagse kennis uit immaterieel erfgoed in het co-creëren van duurzame en inclusieve strategieën voor sociale aanpassingen door klimaatverandering.

Kwantitatief onderzoek
Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) publiceerde in 2019 *Denkend aan Nederland* met daarin onderzoek naar de Nederlandse identiteit, waarbij de Nederlandse taal, symbolen en tradities centraal staan. ✕

Mijn IE is van ...
... verbindende
waarde

‘MANTELZORG? DAT DOEN WIJ AL EEUWEN!’

‘Burgers’ noemen ze niet-woonwagenebewoners. De woonwagencultuur kent een hechte gemeenschap, die elkaar niet in de steek laat. Piet van Assendorp: ‘Wij verbazen ons over hoe jullie met je oma’s en opa’s omgaan.’

IE-ID

WIE: Piet van Assendorp

FUNCTIE: Voorzitter Vereniging Behoud Woonwagencultuur in Nederland

PARTICIPATIE: ‘40 soorten’

IE-MOMENT: ‘Tijdens de ondertekening van het certificaat in 2014 zei de directeur van het Kenniscentrum: “Was heel Nederland maar een woonwagenkamp.” Dat maakte diepe indruk.’

FAVORIEET: ‘Woonwagencultuur. Bezoek onze facebookpagina of het festival *Samen op reis*. Daar vertellen we over onze geschiedenis en leggen tradities uit aan de burgerbevolking.’

Piet, hoe belangrijk is verbondenheid voor jullie erfgoed? ‘Verbondenheid is in feite de kern van onze cultuur. Vroeger, toen wij nog rondtrokken, was je familie de enige vaste waarde. Dus het allerbelangrijkste. Bij ons draait alles om een sterke band met elkaar, vooral de familieband. Dat gaat automatisch, daar groei je mee op.’

Waar zie je die verbondenheid in terug?

‘Mensen hebben het tegenwoordig over “mantelzorg”. Dat doen wij al eeuwen. In de woonwagencentra wonen we met hele families bij elkaar en zorgen we voor elkaar als dat nodig is. Wel elk gezin in een eigen wagen, maar vlak bij elkaar en zonder deurbel. Opa’s, oma’s, overgrootouders, neven, nichten, kleinkinderen. We helpen elkaar om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen. Pas als het medisch gezien écht niet meer kan, gaat iemand naar een verpleeghuis.’

Goed voor je ouderen zorgen hoort dus echt bij jullie erfgoed?

‘Inderdaad, dat is onderdeel van onze cultuur, van wie we zijn. Daar zijn we ook trots op. Als wij kijken naar hoe de “burgers” – zo noemen wij niet-woonwagenebewoners – omgaan met hun oma’s en opa’s, verbazen we ons daarover. Je kunt nog zó veel leren van oude mensen en zo veel liefde van ze krijgen.’

Welke rol spelen vrouwen bij het overdragen van jullie cultuur?

‘Bij ons is de gewoonte: als een man trouwt, gaat hij in het woonwagenkamp van de familie van zijn vrouw wonen. De vrouw is in feite de baas in de wagen. De man zorgt voor het geld. Al komt het tegenwoordig steeds vaker voor dat ook de vrouw werkt. Oma en opa zorgen dan voor de kleinkinderen. Door de verhalen die zij vertellen, voeden ze de kinderen automatisch op met de waarden van onze woonwagencultuur.’

En wat gebeurt er als een woonwagenebewoner trouwt met een “burger”?

‘Die moet vaak wel even wennen. Vooral het gebrek aan privacy kan moeilijk zijn. Maar het is ook fijn om altijd hulp en liefde om je heen te hebben. Eenzaamheid kennen wij niet. Bij ons zal het niet gebeuren dat iemand ongemerkt twee jaar dood in zijn wagen ligt. Nog geen tien minuten!’

‘BIJ ONS LIGT
NIEMAND
ONGEMERKT
ERGENS 2 JAAR
DOOD. NOG GEEN
10 MINUTEN!’

Hoe zie jij de toekomst? Verwatert jullie verbondenheid niet in deze individualistische tijd?

‘Nee, verbondenheid blijft heel belangrijk. Natuurlijk veranderen er ook wel wat dingen bij ons. Zo zie je de laatste tijd vaker dat onze kinderen doorstuderen. Dat is vooral een gevolg van het overheidsbeleid dat we niet meer mogen reizen. Maar ik ben niet bang dat daardoor onze gewoontes veranderen. Wij vormen nog altijd een hechte gemeenschap, die elkaar niet in de steek laat.’ X

3 X VERBONDENHEID: OOK DIT IE VERBINDT GENERATIES

De woonwagencultuur is niet het enige immaterieel erfgoed dat voor verbondenheid zorgt.

- Van schoolkinderen tot bejaarden, dorpsfeesten zoals in Goor (Overijssel) en corso’s organiseren vaak activiteiten voor elke leeftijdsgroep.
- De aflegrituelen van mensen van Surinaamse afkomst zorgen voor sterke onderlinge verbondenheid.
- Het Joodse Chanoeka is een feest van verbinding, dat in verschillende steden samen met voorbijgangers gevierd wordt.

STUDENTEN HELPEN
GEMEENSCHAPPEN MET ONDERZOEK

Frisse blik op kaasdragen en heggenvlechten

ONDERZOEK VOOR HET ALKMAARS KAASDRAGERSGILDE

DR. ALBERT VAN DER ZEIJDEN- SCRIPTIEPRIJS

Het Kenniscentrum stimuleert (en begeleidt soms) onderzoek naar immaterieel erfgoed door studenten. Ter nagedachtenis aan dr. Albert van der Zeijden beloont het Kenniscentrum vanaf 2022 excellente scripties met een prijs van 1000 euro en een unieke IE-Trofee. De prijs gaat naar onderzoek dat wetenschappelijk relevant is én van waarde voor het levend houden van het immaterieel erfgoed.

Echt pionierswerk is het, onderzoek naar immaterieel erfgoed. Binnen deze jonge tak van erfgoed is nog veel praktijk-onderzoek nodig. Twee voorbeelden van studenten die de uitdaging aangingen. Welke frisse blik levert hun onderzoek op? voor de betrokken gemeenschappen?

Zo ga je om met 'druk' vanuit de gemeente

Zeg je kaas, dan zeg je Alkmaar. Hoe ga je als immaterieel erfgoedgemeenschap om met het spanningsveld tussen toerisme en jouw erfgoed?

In zijn afstudeerscriptie *Een traditie om door te geven* zet Jeffrey van Gelder alle stakeholders rondom het Alkmaarse erfgoed op een rij en geeft hij een overzicht van succes- en risicofactoren. 'Een mooi overzicht, waar we zeker iets aan hebben gehad', vindt Engel Hopman, secretaris van het bestuur van het Alkmaars Kaasdragersgilde en Overman van een van de vier groepen kaasdragers.

Blik van buiten

Belangrijker nog voor zijn gemeenschap vindt Engel de duidelijke nadruk die de scriptie legt op de unieke waarde van hun erfgoed. 'Voor ons is het gewoon. Wij vinden het leuk om te doen en belangrijk om onze traditie uit te voeren en door te geven. Maar het is wel degelijk immaterieel erfgoed. Wij zijn de dragers. Als wij stoppen, verdwijnt het. Soms heb je de blik van een buitenstaander nodig om in te zien dat je met iets bijzonders bezig bent.'

Meer toeristen

Het onderzoek belicht ook het spanningsveld tussen erfgoed en toerisme. Herkenbaar, erkent Engel. 'Als de gemeente vraagt om vaker een kaasmarkt te houden voor meer toeristen, ben ik zelf geneigd om toe

STUDIE: Tourism Management aan Hogeschool InHolland
SCRIPTIE: Jeffrey van Gelder (2017) *Een traditie om door te geven*.
REACTIE: Engel Hopman, secretaris bestuur Alkmaars Kaasdragers Gilde

te geven. Maar nu denken we: ho even! We zijn erfgoed, geen toeristische attractie. We willen best meegaan met de tijd en onze traditie ontwikkelen, maar wel vanuit ons, de kaasdragers.'

De oplossing die Jeffrey aandraagt: zoek een compromis of alternatief. Engel: 'Dat hebben we inderdaad gedaan. De gemeente wilde naast de kaasmarkt vrijdag overdag nóg een kaasmarkt 's avonds.' Op vrijdagavond was te veel, te zwaar op één dag, vertelt hij, maar ze vonden een goed compromis. 'Nu doen we in juli en augustus op dinsdagavond op vrijwillige basis een extra markt. Tenslotte heeft de gemeente ons nodig en wij de gemeente.'

Kaasberries

Voor vervolgonderzoek heeft hij ook ideeën: 'De kaasmarkt duurt van 10 uur tot kwart voor 1 en heeft een vast verloop met een bel die geluid wordt, de keurmeesters die de kaas keuren, de handelaren. Dat is rond 11 uur afgelopen. Toeristen die rond half 12 komen, zien alleen maar het einde, het lopen met de kaasberries. Hoe kan je het interessant maken voor die toeristen?'

'HO EVEN! WE ZIJN ERFGOED, GEEN TOERISTISCHE ATTRACTIE'

BIJNA 700 JAAR KAAS IN ALKMAAR

De kaasdragers op de kaasmarkt in Alkmaar zijn in de hele wereld bekend. Hun gekleurde strohoeden, witte kleding en de houten draagbaren (*berries*) kent iedereen. Al in 1365 had de stad een kaasweegschaal en in 1593 legde zij de rechten en plichten van de kaasdragers vast. Inmiddels is de markt een grote toeristentrekker, met de kaasdragers in de hoofdrol.

Verder subsidieert de gemeente de cursus *Ambassadeur van de Maasheggen* voor ondernemers van bijvoorbeeld campings en bed en breakfasts in het gebied, vertelt hij. Ook stimuleert ze nieuwe aanplant van heggen. 'We krijgen nog steeds vragen van gemeentes in de regio voor het aanleggen van vlechtbare heggen.'

'HET IS ZWAAR WERK, DAT MOET JE WEL AANKUNNEN'

Zwaar werk

Het winnen van de eerste landelijke Erfgoedvrijwilligersprijs van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in 2020 heeft zeker ook bijgedragen aan hun bekendheid, vermoedt Marius. 'Het aantrekken van de jeugd lukt ons steeds beter. Daarbij richten we ons op jongeren vanaf een jaar of 17. Het is zwaar werk, dat moet je wel aankunnen.' Een onderwerp voor vervolgonderzoek weet Marius ook al: 'Hoe houd je jonge heggenvlechters vast? De continuïteit is heel belangrijk voor ons erfgoed.' ✕

HEG ALS VEILIG TOEVLUCHTSOORD

Het eeuwenoude landschap met Maasheggen in Oost-Brabant is uniek in West-Europa. De Maasheggen vormen een bijzonder ecosysteem en een veilig toevluchtsoord voor, deels zeldzame, planten, insecten, vogels en kleine zoogdieren. De dichte, stekelige meidoornhagen werden vroeger gevlochten als vee-afschieding. Tegenwoordig worden de heggen vooral gewaardeerd omdat ze bijdragen aan de biodiversiteit en een mooi landschap.

ONDERZOEK VOOR DE MAASHEGGENVLECHTERS BOXMEER

Zo werf je jonge heggenvlechters!

Heggenvlechten is zwaar werk én je doet het vrijwillig. Hoe trek je dan jonge vlechters aan? Leuk detail: de jonge onderzoeker werd zelf een enthousiaste heggenvlechter.

STUDIE: Cultureel Erfgoed aan de Reinwardt Academie
SCRIPTIE: Ilse Zuidinga (2020) Naar een nieuwe generatie Heggenvlechters
REACTIE: Marius Grutters, bestuurslid van de Stichting Landschapsbeheer Boxmeer

In haar afstudeerscriptie *Naar een nieuwe generatie Heggenvlechters* interviewt Ilse Zuidinga jongeren over wat ze motiveert om mee te doen aan Maasheggenvlechten. Belangrijkste redenen: gezelligheid en de uitdaging van het Kampioenschap. 'We zijn blij met haar onderzoek', vertelt Marius Grutters, bestuurslid van de Stichting

Landschapsbeheer Boxmeer en kernteamlid van het Nederlands Kampioenschap Maasheggenvlechten.

Aanmoedigingsprijs

Het onderwerp kwam overigens niet uit de lucht vallen: 'We waren zelf ook al veel bezig met het aantrekken van de jeugd. Zo hebben we een aantal heel enthousiaste jongerengroepen, onder andere van studenten uit Wageningen en Nijmegen. Ilse heeft enkele waardevolle andere manieren aangedragen om jongeren te trekken. We zijn nu bijvoorbeeld aan het denken over een aanmoedigingsprijs voor jongeren. En om het Kampioenschap te verdelen in verschillende leeftijds- of niveaucategorieën.'

Nieuwe aanplant

Een andere aanbeveling uit Ilses onderzoek: vergroot de zichtbaarheid van de Maasheggen in de gemeente, zodat ze onderdeel worden van de plaatselijke identiteit. Marius: 'Die aanbeveling sluit aan bij waar Boxmeer al een aantal jaren mee bezig is. Zo deed de gemeente in 2019 de aanvraag voor Unesco Biosfeergebied. Met succes. Het Maasheggengebied heeft als enige in Nederland die status.'

5 X DE BESTE TIPS VOOR ÉN VAN GEMEENTEN

Wie is er nou eigenlijk de expert hier?

Ik?

Zij?

Jij?

Wij!

Hoe zorg je voor bloeiend immaterieel erfgoed in jouw gemeente? Hoe maak je daarvoor slim beleid? Vijf mooie voorbeelden van gemeenten die serieus aan de slag gingen. Plus tips van Mark Schep, wetenschappelijk medewerker van het Kenniscentrum.

Van kermis tot processie. Van Divali tot Chinees Nieuwjaar. Immaterieel erfgoed verbindt jong en oud, geeft mensen een gevoel van identiteit, toont de culturele diversiteit en trekt ook nog eens toeristen. Niet verwonderlijk dat steeds meer gemeenten de afgelopen tien jaar de kracht van immaterieel erfgoed ontdekten.

1 Geen ivorentorenwerk
Schiedamse moutwijn stoken is een heel oud ambacht. De gemeente Schiedam werkt nauw samen met het Schiedamsch Jenevergilde *Het Gulden Glaasje* en het Jenevermuseum om het ambacht levend te houden én om Schiedam te profileren. Elk jaar wordt bijvoorbeeld een Jeneverfestival georganiseerd.

Mark: 'Betrek altijd de mensen die het immaterieel erfgoed uitvoeren. Zij zijn uiteindelijk de experts en houden het erfgoed in je gemeente levend. Vraag hoe je ze precies kunt ondersteunen. Soms gaat het om iets kleins, zoals hekken plaatsen of afval afvoeren. Pas als je een scherp beeld hebt van de behoeften en uitdagingen, kun je beleid maken dat goed aansluit.'

2 Inventariseer - mét je inwoners
Zelf je erfgoed aandragen en laten 'erkennen' in een gemeentelijk register. Dat kunnen inwoners van de gemeente Alphen aan den Rijn. Wat immaterieel erfgoed is, bepalen de beoefenaars zelf. Om het register in te richten, organiseerde de gemeente eerst een voorlichtingsavond voor inwoners en liet ze daarna brainstormen.

Mark: 'Voordat je beleid gaat maken, is het slim om te inventariseren welk immaterieel erfgoed er allemaal wordt beoefend in jouw gemeente. Betrek daar liefst ook je inwoners bij.'

3 Zien is geloven

Een schatkist met toekomstwaarde heet het boek over lokaal erfgoed dat de gemeente Neder-Betuwe maakte in samenwerking met haar bewoners. Zij krijgen het boek gratis. Ook is er een mooie poster waarop je al het erfgoed, materieel en immaterieel, in één oogopslag ziet.

Mark: 'Beoefenaars van erfgoed zijn trots op wat ze doen en willen dit graag delen met anderen. Zorg daarom dat je jullie erfgoed zichtbaar maakt. Dat vergroot voor gemeenschappen ook de kans op subsidie of sponsoren.'

4 Neem het mee in ál je beleid

'Het immateriële erfgoed is minstens zo belangrijk als het materiële erfgoed', schrijft de gemeente Krimpenerwaard in haar erfgoednota. Ook de gemeente Steenbergse besteedt in haar erfgoednota aandacht aan Steenbergse immaterieel erfgoed, zoals zoutwinning, turfwinning en prijsdansen in de dorpskern Nieuw-Vossemeer.

Mark: 'Maak immaterieel erfgoed niet alleen vast onderdeel van je erfgoednota, maar bekijk al je gemeentelijk beleid: waar kun je het ondersteunen met bijvoorbeeld vergunningen, in je omgevingsplan of in je toerismenota?'

5 Geef de burgemeester een rol(letje)

Toen de Voorschotense Paardendagen werden bijgeschreven in de Inventaris, was de burgemeester van Voorschoten medeondertekenaar. Een feestelijk moment voor alle betrokkenen! ✕

Mark: 'Veel gemeenschappen betrekken de burgemeester bij hun erfgoed. Voor de beoefenaars betekent dat veel. Laat de burgemeester bijvoorbeeld een festiviteit of ambachtenwerkplaats openen, een prijs uitreiken of een toespraak houden bij een voor de gemeenschap belangrijke gebeurtenis.'

TWEE GIDSEN VOL INSPIRATIE

Meer tips hoe je als gemeente een gunstig klimaat creëert voor immaterieel erfgoed? Download dan deze twee praktische gidsen die het Kenniscentrum maakte:

- Hoe neem je immaterieel erfgoed slim op in al je gemeentelijk beleid? In *Beleids rond immaterieel erfgoed* vind je een handig stappenplan, een schat aan tips en inspirerende voorbeelden uit andere gemeenten.
- Markten, ambachten in historische panden, de route van optochten: veel vormen van immaterieel erfgoed zijn onlosmakelijk verbonden met een plek. Hoe neem je immaterieel erfgoed mee in de Omgevingswet die in 2023 van kracht wordt? In *Ruimte voor Immaterieel Erfgoed* lees je uitleg, tips en voorbeelden.

Het schamperen voorbij

COLUMN RIET DE LEEUW

Kritisch. Zo stonden de Nederlandse overheid en heel wat erfgoedprofessionals aanvankelijk tegenover het Verdrag inzake de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van Unesco. 'Immaterieel erfgoed' was een nieuw begrip en concepten als *safeguarding* en *revitalisation* leidden tot misinterpretaties.

Was het soms de bedoeling om levende cultuur onder een stolp te zetten? Klompen maken te gaan beschermen? En had de rijksoverheid eigenlijk wel een rol bij het levend houden van wat eerder 'volkscultuur' heette en toch vooral lokale activiteiten betrof? Bovendien had en heeft de cultuursector de hardnekkige neiging om gradaties aan te brengen tussen cultuur met een hoofd- en met een kleine letter. De status van volkscultuur was toch eerder 'uit de oude doos' dan iets van zwaarwegend belang. Nu, tien jaar na de ratificatie van het verdrag, zijn we het stadium van het schamperen voorbij. De invoering van het verdrag met zijn hoofdrol voor 'gemeenschappen, groepen en individuen' als hoeders van hun erfgoedpraktijken, betekende een kantelpunt in het denken over en de omgang met erfgoed. Werken aan het verdrag heeft de kracht van immaterieel erfgoed laten zien, van participatie, betrokkenheid en betekenisgeving door mensen. Het heeft innovatieve manieren van erfgoed levend houden opgeleverd en respect voor de rijke diversiteit aan praktijken. Het heeft een beweging

in gang gezet: centraal stellen van mensen wordt steeds breder gedragen in het hele erfgoedveld en bij overheden. En ook in de Caribische delen van het Koninkrijk met zijn levendige zang- en danspraktijken, kennis van voedsel en traditionele medicijnen heeft de ratificatie veel teweeggebracht. Tien jaar ratificatie betekent overigens niet dat politiek, erfgoedinstellingen en de pers de inspirerende tekst van het verdrag kennen. Voor je het weet zie je toch weer essentialistisch denken met noties over 'eeuwenoude', 'authentieke' tradities. Of over 'typisch Nederlandse' cultuuruitingen. Terwijl Unesco in haar definitie de relatie met nationale identiteit juist vermijdt en alleen spreekt over *the sense of identity* voor gemeenschappen. Kennis van de geest en doelen van het verdrag mogen dus zeker nog groeien. Ook het maatschappelijk bewustzijn over de positieve impact van immaterieel erfgoed bij actuele vraagstukken als culturele diversiteit en duurzaamheid mag omhoog. Nederland heeft de afgelopen tien jaar al lerend en ontwikkelend zijn immaterieel erfgoedbeleid gevoerd. Nu is het tijd voor conclusies: wat heeft

goed gewerkt, wat kan beter? Op basis daarvan kunnen we een up-to-date beleid vaststellen en dit nog sterker verbinden met relevante beleidsterreinen als onderwijs, sociale inclusie, welzijn, leefomgeving en duurzame ontwikkeling. Samenwerken met nieuwe en bestaande partners is daarbij cruciaal, bijvoorbeeld de ministeries van Landbouw, Natuur en Visserij en van Economische Zaken en Klimaat, onderzoeksinstituten, provinciale erfgoedhuizen en musea. Een andere uitdaging – én een enorme kans: het is essentieel dat allerlei groepen zich in de Inventaris kunnen herkennen. De inventaris is immers niet zomaar een lijst. Ze is een uitnodiging tot interculturele dialoog, tot meerstemmigheid en wederzijds begrip. Dat die dialoog nodig is, blijkt wel uit de gepolariseerde standpunten rond het Sinterklaasfeest. De sfeer van geweld verdraagt zich niet met Unesco's uitgangspunten van mensenrechten en onderling respect. Dat blijft vragen om een goed gesprek. Ook is het hoog tijd dat een Caribische praktijk internationaal wordt voorgedragen. De rijke diversiteit, creativiteit en betrokkenheid van de eilandgemeenschappen kunnen dan een waardige representatie krijgen in wereldwijde context. Kortom: op naar de komende 10 jaar. Uitdagingen genoeg! ✕

Riet de Leeuw was als senior beleidsadviseur bij de directie Erfgoed en Kunsten van het ministerie van OCW vanaf het begin betrokken bij de totstandkoming, ratificatie en uitvoering van het Unesco-verdrag uit 2003.

HET DNA

GEDEPUTEERDE ROY DE WITTE OVER
DE OVERIJSSELSE ERFGOEDZORG

VAN OVERIJSSSEL

Midwinterhoornblazen, de streektaal Nedersaksisch, de grote Romakermis. De provincie Overijssel kent tal van bijzondere vormen van immaterieel erfgoed. En ze zorgt daar goed voor. Gedeputeerde Roy de Witte: 'Het draagt bij aan de leefbaarheid van Overijssel.'

Zelf zat hij jaren in het bestuur van de plaatselijke carnavalsvereniging. 'Daar heb ik het besturen

geleerd', vertelt Roy de Witte, sinds 2019 gedeputeerde bij de provincie Overijssel met leefbaar platteland, cultuur en sociale kwaliteit in zijn portefeuille. Lacht: 'Zo'n voorgeschiedenis zie je ook bij andere gedeputeerden. Dus immaterieel erfgoed is onmisbaar voor je latere bestuurlijke loopbaan!'

Overijssel

Als Nederland tien jaar geleden het Unesco-verdrag tekent, gaat de provincie Overijssel voortvarend aan de slag. De provincie brengt eerst de rijkdom aan levende praktijken in kaart. Met de subsidieregeling *Het verhaal van Overijssel* ondersteunt ze vervolgens sinds 2013 inwoners actief om hun regionale ambachten, feesten, sociale praktijken en verhalen in de streektalen levend te houden. Inmiddels is de provincie een inspirerend voorbeeld voor andere provincies en gemeenten. Roy: 'Overijssel vindt het belangrijk dat het verhaal van Overijssel wordt verteld. Erfgoed draagt bij aan de leefbaarheid van onze provincie en zorgt voor sociale interactie en cohesie. Ook zetten we immaterieel erfgoed en verhalen in voor toerisme.'

Het 'verhaal van Overijssel' uit zich niet alleen in monumenten en archeologische opgravingen, maar juist ook in immaterieel erfgoed.

Van onderop

Inmiddels is er de update van de subsidieregeling, *Het verhaal van Overijssel 2.0*, waar ook veel gebruik van wordt gemaakt. Vorig jaar ging bovendien het Erfgoedplatform Overijssel van start. Het platform

ondersteunt kleinere erfgoedorganisaties met advies, bijvoorbeeld op het gebied van wet- en regelgeving. Roy benadrukt: 'Ons beleid is ontstaan zoals het hoort: van onderop. De provincie geeft gemeenschappen de ruimte om zich te manifesteren in congressen, commissies en magazines.' Verder zijn voor cultuureducatie convenan-

**'WE WILLEN GRAAG
ONZE TRADITIES AAN
DE KINDEREN LATEN ZIEN'**

AFSPRAKEN MET HET KENNISCENTRUM

De provincie Overijssel maakte al in 2014 afspraken met het Kenniscentrum over actieve ondersteuning van Overijsselse immaterieel erfgoedgemeenschappen. Aanvankelijk bestond die ondersteuning uit een voucher voor gemeenschappen die op de Inventaris stonden of een plekje daarop ambieerden. Samen met het Kenniscentrum bepaalden zij: welke acties zijn nodig om nieuwe doelgroepen en generaties te betrekken? In de loop van de jaren kwam de focus te liggen op ondersteuning door kennisdeling, bijvoorbeeld op het gebied van professionalisering, vrijwilligersbeleid en marketing. Om aan de vele hulpvragen van gemeenschappen te voldoen, verbreedde de provincie in 2022 de opdracht aan het Kenniscentrum.

ten gesloten met het basis- en voortgezet onderwijs, vertelt hij: 'We willen graag onze tradities aan de kinderen laten zien.'

Romakermis

Als gedeputeerde ziet hij sterke verbanden met een ander beleidsterrein waar hij voor verantwoordelijk is: sociale kwaliteit. 'Immaterieel erfgoedpraktijken zorgen voor sociale binding in gemeenschappen en tussen generaties.'

'BIJ DE STIKSTOFANPAK KUNNEN WE OOK HEEMKUNDEKRINGEN AAN TAFEL UITNODIGEN'

Een voorbeeld is de jaarlijkse Romakermis. Dat is een sterke traditie waar veel andere Romagemeenschappen op af komen. Zich formeel aanmelden voor de Inventaris hoeft niet, maar we voeren wel het gesprek: hoe gaan jullie deze mooie traditie doorgeven aan een volgende generatie?

Een ander voorbeeld zijn streektalen. Die horen in Overijssel bij het immaterieel erfgoed, legt hij uit. 'In verpleeghuizen hebben we nu om eenzaamheid tegen te gaan programma's in de streektaal.' Zelf spreekt hij nog Nedersaksisch. 'Dat zet ik ook wel in om gesprekken met bijvoorbeeld boeren te voeren.'

Stikstofaanpak

Hoe gaat de provincie om met tradities waarover steeds meer discussie ontstaat, zoals de paasvuren? 'Gemeenschappen weten dat ze aan wet- en regelgeving moeten voldoen en van tevoren de dialoog moeten voeren. Zorgen voor het gebied staat in hun eigen erfgoedzorgplan. Maar ze zijn afhankelijk van vrijwilligers. Die worden soms belast met ingewikkelde aanvragen, regelingen en vergunningen; zaken waarover ze geen expertise hebben. Belangrijk dus om informatie te geven, het gesprek te voeren en steun te verlenen. Dat zorgt voor wederzijds respect.'

Een grote uitdaging ziet hij in de grote ruimtelijke herinrichtingsplannen die op stapel staan de komende jaren. Daarin moet de provincie volgens hem nog meer rekening houden met de lokale verhalen, tradities en geschiedenis. 'Zij geven betekenis aan de fysieke leefomgeving. Ze vormen het DNA van waaruit we de toekomst inrichten. De rode draad voor onze omgevingsvisie.'

'OM EENZAAMHEID TEGEN TE GAAN HEBBEN WE IN VERPLEEGHUIZEN PROGRAMMA'S IN DE STREEKTAAL'

Bij de stikstofaanpak kunnen we bijvoorbeeld ook heemkundekringen aan tafel uitnodigen. Vanuit het provinciehuis moeten we steeds laten zien: immaterieel erfgoed doet ertoe. Verhalen verbinden en moeten we niet kwijtraken.'

Een andere uitdaging zijn kwetsbare, kleinere gemeenschappen. 'Voor hen is het moeilijk een complex erfgoedzorgplan op te stellen met als doel hun kennis en vaardigheden door te geven. Zij zijn afhankelijk van vrijwilligers. Daar moeten wij aandacht voor hebben.'

Klimaatverandering

De toekomst van immaterieel erfgoed ziet Roy zonnig in. 'Het beleidsterrein van immaterieel erfgoed wordt alleen maar relevanter en actueler.' Zo biedt sommig immaterieel erfgoed een oplossing voor actuele problemen als klimaatverandering en teruglopende biodiversiteit, licht hij toe. 'Denk aan watermolens en droogte. Of aan het inspirerende voorbeeld van traditionele bevloeiing van grasland in Haaksbergen. Zo zie je dat bestaande oude systemen en kennis heel actueel kunnen zijn. Heel mooi dat Nederland deel uitmaakt van de multinationale aanvraag 'traditionele graslandbevloeiing' die in maart 2022 naar Unesco is gestuurd.'

Toekomstwens

Heeft hij nog een toekomstwens? 'Ik heb met het Kenniscentrum afgesproken dat we immaterieel erfgoed gaan agenderen voor een interprovinciaal overleg. Friesland, Groningen, Drenthe, Zeeland en Limburg hebben immaterieel erfgoed inmiddels in hun beleidsplannen opgenomen. Het zou prachtig zijn als alle twaalf de provincies een gezamenlijke opdracht en financiering afspreken om erfgoedgemeenschappen te steunen bij het levend houden van hun praktijken.' ✕

WAT IS DE ROL VAN ERFGUODHUIZEN?

Juist vanwege de verbindende waarde van immaterieel erfgoed, zetten erfgoedbeleidsmakers op provinciaal niveau zich ervoor in. Dat geldt ook voor erfgoedhuizen. Steeds vaker kiezen erfgoedhuizen - bijvoorbeeld die van Zuid-Holland, Noord-Brabant en Gelderland - daarbij voor een 'brede' ondersteuning. Dat betekent dat de betrokkenheid van mensen bij erfgoed, of het nu erfgoedprofessionals, vrijwilligers, gemeenschappen of bewoners zijn, centraal staat. Zo raken materieel en immaterieel erfgoed steeds meer met elkaar verbonden.

Mijn IE is van ...
... duurzame
waarde

'IK GA UIT VAN HET CREDO "AFVAL BESTAAT

Van oudsher vormde restafval, zoals lompen, de grondstof voor papier. Leo Hoegen herstelt die duurzame kringloop. Of het nou snoeiafval, bermmaaisel of afval van yuccaplanten is, hij maakt er papier van. 'Mensen komen speciaal naar me toe voor geboortekaartjes.'

IE-ID

WIE: Leo Hoegen

FUNCTIE: Handmatig papierschepper

PARTICIPATIE: '40 soorten'

IE-MOMENT: 'De markt van het Kenniscentrum in Fort Voordorp waar ik samen met mijn zoon Arthur (+) papierscheppen en boekbinden heb gedemonstreerd'

FAVORIEET: 'Alle ambachten'

Leo, hoe belangrijk is duurzaamheid voor ambachtelijk papierscheppen? 'Als ambachtelijk papierschepper wil ik het milieu en de natuur zo min mogelijk belasten. Ik werk alleen met zogenaamd afval als grondstof, hoewel ik uitga van het credo "Afval bestaat niet". Ik maak gebruik van goedkope grondstoffen, bijvoorbeeld snoei-afval, bermmaaisel of houtzaagsel. Daar maak ik vervolgens iets van waarde van. Ik werk ook niet met chemicaliën. Dat is een bewuste keuze.'

Wat is het verschil tussen jouw ambachtelijke werkwijze en een papierfabriek?

'Een papierfabriek moet zijn machines dag en nacht door laten draaien. Elke verandering in grondstof kost geld, want daarvoor moet je machines stilzetten en opnieuw programmeren. Voor mij is dat eenvoudiger, omdat ik in kleinere oplages werk en makkelijk kan switchen. Zo kan ik met nieuwe grondstoffen en technieken experimenteren.'

Noem eens een voorbeeld van zo'n duurzaam experiment?

'Voor de Maasheggenvelechters uit Boxmeer heb ik papier gemaakt van snoeimateriaal van hun meidoornheggen. Dat papier gebruikten ze voor oorkondes voor winnaars van het nationale heggenvelecht-kampioenschap. Een extra leuke opdracht, omdat hun erfgoed ook in de Inventaris staat en zij ook heel duurzaam bezig zijn. Ik leerde de vlechters kennen tijdens een informatiedag van het Kenniscentrum, waar ik vertelde over papierscheppen.'

Duurzaam werken hoort dus echt bij jouw erfgoed?

'Zeker. Als grondstof voor papier werd van oudsher afval gebruikt. Denk maar aan lompen of oud papier. Productiebossen voor papier zijn pas gekomen toen het grootschaliger industrieel werd aangepakt. Voor ambachtelijk papierscheppen is dat niet nodig. Het leuke is dat je zó veel verschillende soorten grondstoffen kunt gebruiken. Ik vind het erg interessant om die allemaal uit te proberen. Zo ga ik regelmatig naar ontwikkelingslanden om kleine papierbedrijven te adviseren. Daar experimenteer ik met grondstoffen als afval van rijstplanten, yucca of abaca. Het mes snijdt zo aan twee kanten: voor de bedrijven een goedkope grondstof en voor mij nieuwe kennis en ervaringen.'

Krijg je goede reacties op jouw papier?

'Ja, mensen komen speciaal bij mij omdat ik op deze manier werk. Ze vragen me bijvoorbeeld om voor

'IK WERK NIET MET CHEMICALIËN, DAT IS EEN BEWUSTE KEUZE'

geboortekaartjes of bruidskaarten papier te maken van bepaalde planten of bloemen. Omdat deze een bijzondere betekenis voor hen hebben. Het papier krijgt dan nog meer waarde voor ze: het is persoonlijk, uniek en ecologisch verantwoord. Vaste klanten sparen zelfs mijn handgeschep- te en handgedrukte kerstkaarten.'

Nog duurzame toekomstplannen?

'Zeker weten. Ik heb bijvoorbeeld een plan om mensen op zorgboerderijen te leren papierscheppen van snoeiafval van fruitbomen. Zo kunnen ze in de winter, als ze buiten niet veel te doen hebben, papier en karton maken. Daarvan kunnen ze tasje- en doosjes maken om het fruit in te doen dat zij 's zomers verkopen. Een hele mooie kringloop!' ✕

3 X DUURZAAM: OOK DIT IE DRAAGT BIJ AAN EEN DUURZAME WERELD

Naast papierscheppen zijn er tal van vormen van immaterieel erfgoed die zich speciaal inzetten voor biodiversiteit en duurzaamheid.

- De Limburgse stroopkokers gebruiken alleen lokaal en onbespoten hoogstamfruit van oud-Limburgse appel- en perenrassen. De ketels stoken ze met fruitbomenhout en hout uit eigen bos.
- Schaapsherders werken vaak met oude schapenrassen die van oudsher in dat gebied voorkomen. Deze rassen hebben een genenpakket waarmee ze zich op heide en schrale graslanden in leven kunnen houden. Door begrazing dragen ze bij aan het in stand houden van het cultuurlandschap.
- Riviervissers dragen bij aan onderzoek en herstel van de visstand. Ze vangen bijvoorbeeld palingen die voor gemalen en waterkrachtcentrales zwemmen, om ze stroomafwaarts weer uit te zetten. Zo kunnen de palingen naar de Sargassozee zwemmen om te paaien.

NIKS ACHTER GLAS

PAST HET NOG IN DEZE
TIJD OM LEVENDE
DIEREN TE GEBRUIKEN
IN JE ERFGOED?

Ooit zei het museum: wij kiezen, u mag kijken. Achter glas. Tegenwoordig zijn participatie en co-creatie gevleugelde woorden. Juist levend erfgoed biedt musea gouden kansen zich te verbinden met de samenleving. Met wat bezoekers raakt. Voor het erfgoed betekent de samenwerking zichtbaarheid en borging. Een selectie van aansprekende co-creaties uit de afgelopen jaren.

DIALOOG STIMULEREN

ZWEMMENDE HONDEN X NATUURHISTORISCH MUSEUM ROTTERDAM

Honden die flinke afstanden zwemmen, Surinaamse zangvogels die in het juiste ritme fluiten, paarden die versierd door zee galopperen. Prachtig, maar past het nog in deze tijd om levende dieren te gebruiken in je erfgoed? De expositie *Dier, mens & traditie* gaf gemeenschappen een podium om hun passie met een breed publiek te delen via tekst en objecten. Waarom zijn ze zo enthousiast over hun erfgoed? Wat komt er allemaal bij kijken? En wat is er de laatste jaren allemaal veranderd? Tegelijkertijd konden bezoekers aan een speciaal ontworpen dialoogtafel met elkaar in gesprek over vragen en dilemma's. Dierenwelzijn was daarbij een onderliggend thema.

Natuurhistorisch Museum Rotterdam en Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, 2021

AMBACHTEN INNOVEREN

PAPIERKNIPKUNST X NEDERLANDS OPENLUCHTMUSEUM

Stoelenmatten, papierknipkunst, Fries houtsnijwerk. Hoe vertaal je traditionele ambachten naar de toekomst? Het AmbachtenLab brengt ambachtslieden, studenten uit het vakonderwijs en ontwerpers of kunstenaars bij elkaar in een museum om tot kruisbestuiving te komen. Doel: met elkaar innovatieve ideeën ontwikkelen om het ambacht verder te ontwikkelen, onder andere via de inspiratie van museumcollecties. Inmiddels hebben we al heel wat succesvolle labs georganiseerd. Meer weten? Bekijk ons *Handboek AmbachtenLab*.

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, vanaf 2018

TRADITIE ONDERZOEKEN

SAYA EN KOTO X IMAGINE IC

Op zon- en feestdagen dragen veel mensen in Amsterdam Zuidoost hun Sunday best. Vrouwen zie je hier veelvuldig in Caribische snit: een saya of koto. Kledingstukken die met kunde en creativiteit zijn gemaakt. Soms vertellen ze ook bijzondere familiegeschiedenissen. Tijdens het participatieproject en de tentoonstelling *Saya en Koto – lagen van stof en van tijd gingen* Imagine IC en het RCMC / Tropenmuseum samen met draagsters en (nog) niet-draagsters van saya's en koto's op zoek naar hun betekenis en rituelen. Wat is het belang van traditie en wat zijn grenzen aan vernieuwing? Ook het koloniale verleden werd hierbij besproken. Hoe gaan de Koto en Saya de toekomst in?

Imagine IC, 2019

INTERNATIONAAL LEREN

POPPENSPELERS X ITALIAAANS POPPENMUSEUM

Niet alleen in Nederland, overal in Europa werken musea samen met beoefenaars van immaterieel erfgoed. Hoe zet je levende tradities in het zonnetje en hoe pak je co-creatie en participatie aan? Tijdens het internationale *Intangible Cultural Heritage and Museums Project* werden meer dan vijftig goede voorbeelden verzameld. Zoals de samenwerking tussen een Italiaans poppenmuseum met poppenspelers. In een online toolkit vind je alle literatuur, workshops, richtlijnen en inspirerende voorbeelden met veel filmpjes bij elkaar.

Intangible Culture Heritage and Museums Project, 2017-2020

LAGE DREMPEL HOGE WAARDE

WAT ALS JE HÉT FEEST
VAN HET JAAR NIET
SAMEN KUNT VIEREN?

Stel, je hebt een geweldig idee: zó ga je jouw erfgoed levend houden! Zó geef je het door aan kinderen! Helaas, voor niets gaat de zon op. Gelukkig is daar het Fonds voor Cultuurparticipatie. Zij ondersteunen immaterieel erfgoedgemeenschappen met een goed idee voor laagdrempelige cultuurparticipatie. Een selectie van mooie participatieprojecten uit de afgelopen jaren.

GEEN GEWELD – CATHARINA DANSPARADE
De Internationale dag tegen geweld tegen vrouwen is op de naamdag van de Heilige Catharina van Alexandrië. De Catharina Dansparade in Utrecht loopt langs plekken die met de legende van Catharina in verband staan. In een eigentijdse vorm wordt verteld over haar leven en gedachtegoed, waardoor zij betekenis krijgt in de huidige tijd. De parade verenigt inwoners van diverse culturen en genders. Zo ontstaat vanuit religie een feestelijk nieuw ritueel voor de stad.
Stichting Catharina Nu, 2022

SLAVERNIJVERLEDEN – FREE HERI
HERI FOR ALL
Heri Heri is een bekend Surinaams gerecht. Tijdens de pandemie werd het hele land uitgenodigd om dit gerecht tijdens Keti Koti te eten. Het project *Free Heri Heri For All* wil de herdenking en viering van Keti Koti inclusief maken. Zo kan iedereen die zich Nederlander voelt zich verbinden met deze dag, het erfgoed en de geschiedenis.
Stichting KIP Republic, 2020

MOBIEL – ROTTERDAM CHINESE NEW YEAR
Wat doe je als je hét feest van het jaar niet samen kunt vieren? Om de Chinese Nieuwjaarsviering in Rotterdam in coronatijd toch door te laten gaan, ging de viering naar de mensen, in plaats van andersom. Vijftien dagen lang kon je ergens in de regio Rotterdam een kleinschalige versie van het nieuwjaarsfeest beleven. Daarbij werden organisaties, instanties, scholen en andere kleinschalige groepen betrokken die bij konden dragen aan kennisoverdracht over het Chinees cultureel erfgoed.
Stichting China Festivals Rotterdam, 2021

DOE-BEIAARD – CARILLON HANDS
Wat is een beiaard en hoe bespeel je dit instrument? Binnen het project Carillon hands is samen met beiaardiers een 'doe-beiaard' ontwikkeld. Kinderen kunnen het instrument in dertig minuten in elkaar zetten en daarna bespelen. Doel is de beiaard en de beiaardcultuur dichter bij mensen te brengen, en daarmee de kennis en het draagvlak te vergroten bij zowel kinderen als volwassenen. De vereniging wil meerdere doe-beiaarden aanschaffen en uitlenen aan beiaardiers en andere belangstellenden.
Koninklijke Nederlandse Klokkenspel Vereniging, 2020

BLAZEN – MIDWINTERHOORN
Hoe bouw je een midwinterhoorn en hoe blaas je erop? De Midwinterhoorngroep Eibergen organiseert twee opleidingen voor middelbare scholieren. Ook worden leden van zeker drie midwinterhoorngroepen getraind om in hun eigen vereniging met jongeren aan de slag te gaan. De groep werkt samen met diverse midwinterhoorngroepen in de regio, met het lokale voorgezet onderwijs en de lokale muziekvereniging.
Midwinterhoorngroep Eibergen, 2020-2022

CULTUURPARTICIPATIE: SLEUTEL TOT VERNIEUWING

Het Fonds voor Cultuurparticipatie ondersteunt projecten die cultuur toegankelijk maken voor iedereen. Toegankelijkheid is niet alleen van maatschappelijke waarde, maar is ook de sleutel tot vernieuwing van het culturele landschap. Het Fonds richt zich op cultuurparticipatie, immaterieel erfgoed en cultuuronderwijs.

VAN ONDEROP

Immaterieel erfgoed leeft en is nooit af. Het Unesco-verdrag wil dan ook niet dat we dit erfgoed folkloriseren, conserveren of musealiseren. Hoe zorg je daarvoor? Door participatie van en co-creatie met gemeenschappen. 'Van onderop' werken zit dan ook in het DNA van het Kenniscentrum. Een aantal voorbeelden van hoe we dat aanpakken.

NETWERK – WAT IS JOUW IE?

Stel, je vindt dat jouw podiumkunst, natuurkennis, orale traditie of ambachtelijke techniek wel wat zichtbaarder mag zijn. Dan kun je het eenvoudig aanmelden bij het Netwerk Immaterieel Erfgoed. Bottom-up werken is een van de grondslagen van het Kenniscentrum. Kort gezegd: het initiatief ligt bij de beoefenaar. Als beoefenaar van immaterieel bepaal je zelf wat voor jou immaterieel erfgoed is (zie ook kader).

Meld je aan bij het Netwerk.

TRAINING – SCHRIJF JE TOEKOMSTPLAN

Welke acties kunnen wij ondernemen om ons erfgoed een toekomst te geven? Met deze vraag gaan erfgoedgemeenschappen aan de slag tijdens onze training *Bouwen aan een borgingsplan*. In drie bijeenkomsten reflecteren ze – onder begeleiding van een adviseur erfgoedzorg – op hun immaterieel erfgoed. Wat is het belangrijkste onderdeel? Hoe heeft het zich ontwikkeld? Hoe trek je vrijwilligers aan? Het resultaat van deze intensieve periode is een borgingsplan: een plan voor de toekomst van het immaterieel erfgoed, geschreven door beoefenaars zelf. En een plek op de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland.

FILMS – JIJ BEPAALT HET BEELD

Hoe breng je dynamisch erfgoed in beeld? Het resultaat van co-creaties tussen de Amsterdamse Filmstichting en verschillende erfgoedgemeenschappen laat het zien. In de bijna twintig films van tien minuten staat niet het immaterieel erfgoed zelf, maar de beoefenaar centraal. Ook kiezen erfgoedgemeenschappen zelf welke onderdelen van hun erfgoed ze laten zien en hoe dat gebeurt. Hoe beleven zij hun immaterieel erfgoed? Wat maakt dat zij het willen doorgeven aan een volgende generatie? Bekijk de filmproducties in opdracht van Kenniscentrum.

SYMPOSIUM – JONG EN BETROKKEN

In 2015 startte een kleine groep jongeren tot dertig jaar het platform Erfgoed Jong Samen met deze en andere jongeren organiseerden het Kenniscentrum, Erfgoed Brabant, Erfgoed Gelderland en de provincie Overijssel in 2018 het internationale symposium *The Future is Heritage*. Uitgangspunt daarbij was: voor en door jongeren. Jongeren gingen in discussie over vragen als: in hoeverre is erfgoed belangrijk voor jongeren? Wat zien jongeren als cultureel erfgoed? Erfgoed Jong! heeft inmiddels zijn focus verbreed van immaterieel erfgoed naar erfgoed algemeen. ✕

Bekijk het verslag.

HOE TREK JE VRIJWILLIGERS AAN?

WAAROM WERKEN WE PARTICIPATIEF?

Niet Unesco, het Kenniscentrum, musea, monumentenorganisaties of een overheid bepalen welk immaterieel erfgoed waardevol is, zoals bij materieel erfgoed vaak gebeurt. Dat doen de mensen zelf. Immaterieel erfgoed blijft zo waar het hoort: midden in de samenleving. Wat betekent dit voor de werkwijze van het Kenniscentrum?

NETWERK – Zonder participatie van beoefenaars kun je niet inventariseren. Daarom kan iedereen in Nederland zijn of haar immaterieel erfgoed zelf aanmelden voor het Netwerk Immaterieel Erfgoed.

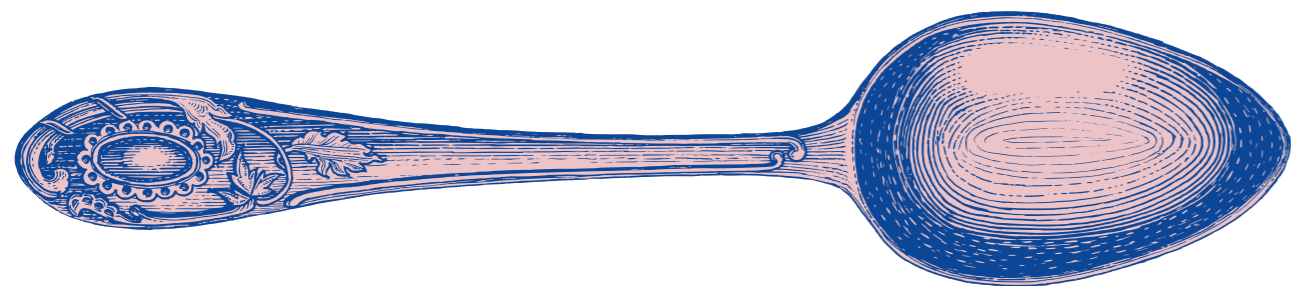
INVENTARIS – Een bijschrijving in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland is geen doel op zich, maar een middel bij de borging van het immaterieel erfgoed. Daarom is het een voorwaarde dat bij iedere bijschrijving de juiste gemeenschap betrokken is. Zij bepalen zelf: welk erfgoed willen we bijschrijven en hoe willen we het doorgeven? Zonder hen gaat dat niet lukken!

ZO DRAGEN GEMEENSCHAPPEN ZELF CREATIEF KENNIS OVER

NIEUWE paplepels

Van moeder op dochter, van vader op zoon. Ooit kregen mensen tradities, ambachten en gebruiken met de paplepel ingegoten. Tegenwoordig is de grote uitdaging voor gemeenschappen: hoe dragen we kostbare kennis over aan nieuwe generaties? Over frisse molenaars, bestuurders en hennakunstenaars.

Delfzijl, zomaar een plek in Nederland. Scherp steken de wieden van de molen af tegen de blauwe hemel met witte wolken. Ritmisch draaien ze in de wind – een schaduw werpend over het publiek dat inkopen doet op de Moenberg.

Stellingmolen de Adam in Delfzijl is iedere zaterdag geopend voor het publiek en is, sinds de gemeente hem in 1954 aankocht, in gebruik als museummolen. Bij de Adam malen vrijwillige molenaars nog altijd koren.

Lege molens?

De molen in Delfzijl is een van de ruim twaalfhonderd nog werkende windmolens in Nederland. Dat aantal is door de jaren heen sterk afgenomen. Op het hoogtepunt stonden er zo'n negenduizend in Nederland. Door mechanisatie en industrialisatie raakte hun ooit zo gewaardeerde windkracht langzamerhand in onbruik.

**'JE MOET OOG HOUDEN
VOOR TRADITIES ÉN RUIMTE
GEVEN VOOR VERNIEUWING'**

Niet alleen het aantal molens, ook het aantal molenaars liep sterk terug. Veel beroepsmolenaars gingen bovendien met pensioen, zonder dat het ambacht, zoals eeuwenlang het geval was, van vader op zoon werd overgedragen. De vraag was: wie houdt straks ons waardevolle cultureel erfgoed draaiende? Hoe houden we het ambacht levend?

Toeristische buitenkant

Het is zeker niet de enige traditie waarbij deze uitdaging speelt. Terwijl elk kind immaterieel erfgoed vroeger met de paplepel kreeg ingegoten, waardoor het automa-

KENNISOVERDACHT: WAT DOET HET KENNISCENTRUM?

Zonder kennisoverdracht kan immaterieel erfgoed niet overleven. Het Kenniscentrum ondersteunt gemeenschappen daar actief bij. Niet alleen door bijvoorbeeld trainingen, maar ook door te zorgen dat gemeenschappen tijdens de Kennisdagen goede voorbeelden van kennisoverdracht met elkaar kunnen uitwisselen. Zo inspireren en versterken gemeenschappen elkaar.

HOE VOORKOM JE DAT HET EEN LEGE DOP WORDT?

tisch werd doorgegeven, is dat tegenwoordig niet meer vanzelfsprekend. Zelfs waar een hechte gemeenschap tradities doorgeeft, zoals bij het Staphorster stipwerk, verwatert kennis over de achtergrond en historie. Hoe voorkom je dat specifieke onderdelen of vaardigheden worden vergeten of zelfs compleet verdwijnen? Of hoe zorg je dat het geen lege dop wordt – alleen toeristische buitenkant zonder inhoud? Kennisoverdracht is daarvoor van groot belang.

Jongeren en vrouwen

De molenaars wisten de negatieve spiraal op tijd te doorbreken. Vijftig jaar geleden richtten zij het Gilde van Vrijwillige Molenaars op, met een eigen opleiding tot molenaar. Binnen het Gilde is ook de groep *Jong ambacht* actief, een initiatief van zes jonge molenliefhebbers die gedreven zijn om meer jongeren enthousiast te maken voor de molenwereld. Ter ere van het vijftigjarig jubileum van het gilde werd in 2022 de campagne ‘Molenaar een stoffig beroep? Helemaal niet!’ gelanceerd en een speciaal jongerenfonds opgericht. Inmiddels hebben tientallen jongeren zich al aangemeld voor de opleiding. Ook vrouwen worden enthousiast gemaakt voor het ambacht. Afdeling Utrecht van het Gilde zet met een audiotheatertour bijvoorbeeld dertien vrouwelijke molenaars in het zonnetje.

Geen ‘saaie’ bestuursfunctie

Een ander mooi voorbeeld van geslaagde kennisoverdracht is het Zomercarnaval Rotterdam. Het carnaval bestaat sinds 1988 en sommige bestuursleden zetten zich

al dertig jaar in. Terwijl de populariteit van het carnaval onverminderd groeide, nam het animo voor ‘saaie’ bestuursfuncties onder jongeren af. Hoe kon het bestuur zorgen voor overdracht van zijn jarenlange kennis en ervaring aan een jonge generatie?

De bestuursleden gingen aan de slag: hun taken werden onder de loep genomen en herverdeeld. Zo ontstond niet alleen ruimte voor nieuwe bestuursleden, maar ook voor een nieuwe functie: projectmanager. Deze actieve, meer uitvoerende functie, was wél in trek: het lukte om daar jongeren voor te werven. De nieuwelingen werden gekoppeld aan een ouder bestuurslid om kennis over de historie, gebruiken en waarden van het Zomercarnaval te leren. Vicevoorzitter Ryansley Haize: ‘Je moet een combinatie maken van tradities respecteren, de normen en waarden en de kern waarop het carnaval gefundeerd is overbrengen, en genoeg ruimte overlaten, zodat een jongere eigen input en ideeën kan toetsen.’

Door hun uitvoerende taken weten de jonge projectmanagers goed wat er speelt in de organisatie. Samen met oud-bestuursleden en ervaren vrijwilligers vormen ze een denktank die het bestuur adviseert. En wanneer de oude bestuursleden straks aftreden, is de volgende generatie goed ingewerkt in hun bestuurlijke verantwoordelijkheden.

Instagram

Ook voor ambachten is het doorgeven van kennis en vaardigheden van levensbelang. Een voorbeeld is de hennakunst. De hennatraditie in Nederland heeft vaak een Turkse of Marokkaanse oorsprong en heeft zich in de loop van de tijd aangepast aan de Nederlandse samenleving. Zo worden tegenwoordig niet alleen handen, maar ook buiken van zwangere vrouwen versierd met henna. Hoewel de versieringen heel populair zijn, dreigen de eeuwenoude symboliek, geschiedenis en specifieke technieken in de vergetelheid te raken. Iemand die er haar missie van heeft gemaakt die kennis over te dragen, is internationaal bekend hennakunstenaar Fatima Oulad Thami. ‘De passie voor hennakunst is bij mij aangewakkerd toen ik op vierjarige leeftijd voor het eerst een hennaritueel onderging in Marokko. Die ervaring is een nog levendige herinnering’, schrijft ze in een column in Museumpeil. Fatima draagt haar kennis over via workshops, haar website, Instagram (meer dan zeventienduizend volgers) en tal van andere kanalen. Zo schrijft ze op haar facebook naar aanleiding van haar workshop bij de tentoonstelling *Groeten uit de Oriënt*: ‘Een mooie gelegenheid voor mij om het authentieke verhaal achter Marokkaanse Hennakunst met bezoekers te delen, want mijn ambacht wordt vaak afgedaan als “Henna Tattoo”. Daarmee wordt afbreuk gedaan aan wat

‘IK HEB DE WEG VRIJGEMAAKT VOOR EEN NIEUWE GENERATIE HENNAMEIDEN’

deze kunstvorm echt inhoudt. De rituelen en tradities die erachter schuilgaan zijn dan buiten beschouwing gelaten. *Time to restore the narrative.*’

Squeeze ‘n flow

Waar veel ambachtslieden moeite hebben geïnteresseerde leerlingen te vinden, maakt Fatima kennisoverdracht onderdeel van haar businessplan. Bij haar Henna Academy kun je workshops, masterclasses of individuele lessen volgen, en zelfs een eenjarige opleiding tot allround hennakunstenaar. In de opleiding staan niet alleen vakmanschap van technieken en stijlen als *shading*, *squeeze ‘n flow* en *piping* centraal. Ook de culturele achtergronden, verhalen en tradities komen aan bod. Tijdens de coronatijd zette ze haar workshopaanbod om in e-learningmodules, met filmpjes, achtergrondinformatie en een online live vragenuur. Deelnemers krijgen tegen betaling toegang tot modules variërend van basistechnieken tot ingewikkelde technieken voor meer ervaren hennakunstenaars. Het Kenniscentrum heeft haar digitale lesmethode als Inspirerend voorbeeld beschreven.

Hennameiden

Fatima’s inzet werpt ondertussen zijn vruchten af. Zo legde in 2019 de eerste nieuwe generatie Nederlandse hennakunstenaars hun meesterproef af. Ze ontvingen hun diploma tijdens een feestelijke bijeenkomst georganiseerd door het Kenniscentrum in het Openluchtmuseum Arnhem. Fatima: ‘Doordat ik in Nederland henna op de kaart heb gezet, heb ik de weg vrijgemaakt voor een nieuwe generatie hennameiden met aspiratie.’ ✘

ZELF AMBACHTEN LEREN?

Leren weven, houtverbindingen maken, goudborduren of manden vlechten? Crafts Council Nederland organiseert regelmatig workshops en masterclasses waarin meesterambachtslieden hun vaardigheden overdragen. Ook tijdens het Ambacht in Beeld-Festival kan het publiek ambachtelijke workshops en masterclasses volgen.

ZO DRAAGT HET ONDERWIJS KENNIS OVER

BEN JIJ NIET

'Zwarte Piet is racisme!', 'Nee, het is onze traditie!' Emoties over erfgoed kunnen hoog oplopen, ook in de klas. Een mooie kans om leerlingen in gesprek te laten gaan over hun eigen erfgoed en identiteit. Hoe zorg je voor 'erfgoedwijsheid'? En in welke vakken kun je immaterieel erfgoed integreren? Inspirerende voorbeelden uit de praktijk.

(ERF)GOED WIJS?

WAT IS 'ERFGOEDWIJSHEID'?

Een goede les over immaterieel erfgoed maakt leerlingen 'erfgoedwijs'. Ze leren dat verschillende groepen een verschillende betekenis aan erfgoed geven, dat erfgoed leeft en verandert door de tijd en dat het daarom meer over nu dan over het verleden vertelt. Ze leren kritisch en vanuit verschillende kanten naar erfgoed te kijken. Zo ontwikkelen ze hun eigen visie en kunnen er het gesprek over voeren met anderen.

**DOOR SAMEN MET
LEERLINGEN EEN
GRAF TE ADOPTEREN,
KRIJGEN DE OORLOG
EN BEVRIJDING
EEN GEZICHT**

VERRIJK HET CURRICULUM!

Het onderwijs kent al veel lesstof en leerdoelen. Hoe sluit je met lessen over immaterieel erfgoed aan op bestaande kerndoelen over mens & maatschappij, burgerschap en kunst & cultuur? In een [serie filmpjes](#) zet het Kenniscentrum de mogelijkheden op een rij.

MENS & MAATSCHAPPIJ

Immaterieel erfgoed helpt historisch denken te ontwikkelen. Je kunt er leerlingen verschillen en overeenkomsten tussen vroeger en nu mee laten zien, en zo de dynamiek door de tijd. Dat maakt leerlingen bewust: hoe we iets hier nu vieren of herinneren, zegt meer over vandaag dan over het verleden.

IMMATERIEEL ERFGOED STAAT VAAK DICHT BIJ DE BELEVINGSWERELD VAN LEERLINGEN

Carnaval in 'Boeskoolstad'

Elk jaar in februari is heel Oldenzaal gehuld in de kleuren geel en blauw. De stad viert uitbundig carnaval. Maar waar komt deze traditie eigenlijk vandaan? Waarom viert Oldenzaal het en wat betekent 'Boeskoolstad'? Via een lespakket maken leerlingen kennis met de geschiedenis en tradities die zijn verbonden met het carnaval in Oldenzaal. De carnavalsvereniging heeft ook de ambitie om een algemeen educatief pakket te maken dat overal in Noordoost Twente inzetbaar is.

BURGERSCHAP

Misschien identificeert de ene leerling zich met Pride, de ander met Ketj Koti en een derde met de herdenking en viering op 4 en 5 mei. Op het eerste gezicht lijken het misschien heel verschillende tradities. Zien leerlingen de overeenkomst: dat ze alle drie over het vieren van vrijheid gaan?

Immaterieel erfgoed staat vaak dicht bij de belevingswereld van leerlingen en leent zich daarom bij uitstek voor burgerschapsonderwijs. Immers, goed burgerschapsonderwijs leidt leerlingen op tot kritische burgers in een democratische samenleving, draagt bij aan hun identiteitsvorming en zorgt dat ze meer perspectieven ontwikkelen op maatschappelijke kwesties.

Adopteer een Amerikaans oorlogsgraf

Wat is oorlog? En wat betekent vrijheid? In het educatieve programma van Stichting Adoptie Graven Amerikaanse Begraafplaats Margraten leren leerlingen van basis of voortgezet onderwijs meer over oorlog, vrijheid en de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Een van de opdrachten is een bezoek aan de oorlogsbegraafplaats in Margraten. Het programma is te gebruiken via www.beleefdevrijheid.eu.

Bijzonder is dat de school bij gebruik van het lespakket

meteen ook een graf 'adopteert'. De traditie van het adopteren van een graf op de Amerikaanse begraafplaats houdt in dat je meerdere keren per jaar een bezoek brengt aan de geadopteerde militair. Bij deze gelegenheid leg je bloemen en sta je stil bij de betekenis van zijn of haar offer. Door samen met leerlingen een graf te adopteren krijgen de oorlog en bevrijding een gezicht en wordt de traditie zowel beoefend als geborgd.

Je eigen wijk in

Het Kenniscentrum ontwikkelde door de jaren heen verschillende educatieve producten. Recent maakten we de methode *Immaterieel erfgoed in mijn eigen wijk*. Leerlingen interviewen bewoners van hun wijk over hun immaterieel erfgoed en waarom ze het belangrijk vinden. De opbrengsten laten samen de diversiteit van de wijk waar zij in wonen zien.

KUNST & CULTUUR

Dans, muziek, zang en ambachten; het zijn creatieve vormen van immaterieel erfgoed die zich lenen voor praktische lessen en voor reflectie op de totstandkoming van kunst en cultuur. Denk aan spelen in een fanfareorkest, Tambú of de Anansi verteltraditie. Of aan praktische lessen over ambachten zoals weven, boerenkaas maken, hoeden maken, houtsnijden of plateelschilderen.

Ontzetlampion

Een lampionnenoptocht is leuk, maar nog leuker als je mee kan lopen met je zelfgemaakte lampion. De 8 October vereniging Alkmaar Ontzet heeft een praktische handleiding gemaakt voor basisschoolleerlingen. Samen knutsel je in de klas een lampion in de sfeer van het feest. Daarnaast vind je op [de website](#) nog tal van manieren om leerlingen meer te leren over de geschiedenis van het Alkmaars Ontzet en om het bijbehorende Stedelijk lied te leren.

Wijzer met IJzer

Het is dan misschien niet in de klas, maar mét je klas kan je ook immaterieel erfgoed ervaren op locatie. Een goed voorbeeld is [het project 'Wijzer met IJzer'](#) van Smederij Pronk. In kleine groepjes gaan leerlingen uit groep 8 aan de slag met smeden, waarbij een sleutelhanger het eindresultaat is.

CREATIEVE BEROEPSOPLEIDINGEN

Behalve in het primair en voortgezet onderwijs kan immaterieel erfgoed ook een rol spelen in het beroeps-onderwijs. In Nederland zijn bijvoorbeeld zeven mbo-opleidingen met het label 'creatief vakman'. Bijvoorbeeld de glazenier opleiding aan het SintLucas in Boxtel

Educatie

of de opleiding tot meubelmaker aan het Hout- en Meubileringscollege in Amsterdam. Een creatief vakman maakt exclusieve producten, zoals meubels, tassen, hoeden of serviesgoed vanuit vakmanschap. De opleidingen leggen daarom extra nadruk op materiaalkennis, techniek en vaardigheden. De ambachtelijke kennis wordt vaak doorgegeven door meesters uit het vak.

INTERNATIONALE INSPIRATIE

Niet alleen op Nederlandse bodem, maar in heel Europa wordt gewerkt aan erfgoededucatie. In 2019 en 2020 werkten leraren en leerlingen uit verschillende Europese landen samen aan projecten waarbij immaterieel erfgoed gekoppeld werd aan schoolvakken. Unesco ontwikkelde aan de hand van dit project een toolkit vol inspiratie voor het gebruik van immaterieel erfgoed in de klas. In de toolkit vind je [tien casestudies](#) van scholen door heel Europa. Zo deden in België alle leerlingen uit een klas onderzoek naar immaterieel erfgoed in hun eigen familie. Dit levende familie-erfgoed werd verzameld in een tentoonstelling die inzicht gaf in de culturele diversiteit op school. In Cyprus werd tijdens de wiskundeles niet óver maar mét immaterieel erfgoed onderwezen, om er zo aandacht aan te geven. ✘

... MAAR DAT BETEKENT NOG
GEEN WIND MEE

Nederland mag trots zijn. De afgelopen 10 jaar kregen het molenaarsambacht, de valkerij en de corsocultuur een plek op Unesco's internationale Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. Wat levert zo'n plek je als gemeenschap op?

WIND MEE 'MOLENAARS OVERAL TER WERELD VOELEN ZICH ERKEND'

IE-ID

IE: Ambacht van molenaar op wind- en watermolens, 2017

WIE: Nicole Bakker

FUNCTIE: Directeur van De Hollandsche Molen

Nederland, molenaarsland. Niet voor niets was het ambacht van molenaar de eerste voordracht van Nederland voor de internationale Unesco-lijst. Hebben molenaars sinds de plaatsing in 2017 de wind mee? We vragen het Nicole Bakker, directeur van De Hollandsche Molen.

Belangrijke winst van de plaatsing op de internationale lijst is een versterkte samenwerking op nationaal en op internationaal niveau, vertelt Nicole. 'In 2019 is een internationaal netwerk van molenaars opgericht. Dat was een van de borgingsmaatregelen die we noemden in onze Unesco-nominatie. Daarin gaven we aan onze opleiding tot molenaar, en de kennis en vaardigheden van het ambacht wereldwijd actief te willen delen.'

Van Canada tot Korea

Het netwerk van molenaars kwam de afgelopen twee jaar online regelmatig bij elkaar. Ze bespraken thema's als de training van aspirant-molenaars en van vrijwilligers die

werken in de molen. Het netwerk groeide snel naar ongeveer vijfhonderd leden uit bijna dertig landen. Van landen binnen Europa tot Canada, Iran, Egypte en Korea. Nicole: 'In landen met kleine gemeenschappen van molenaars, bijvoorbeeld in Denemarken, heeft het geleid tot een gevoel van erkenning. Het versterkt het zelfbewustzijn dat het molenaarsambacht bijzonder is en waardevol.'

Lokaal actievoeren

Zelfs al bestaat in Nederland veel draagvlak voor molens en het molenaarsambacht, er is zeker ook tegenwind, ziet ze. 'Ook hier moeten we nog hard werken aan verhogen van het bewustzijn dat molenaars belangrijk zijn. Je ziet dat provincies en gemeenten niet altijd vanzelfsprekend rekening houden met molens en molenaars, bijvoorbeeld bij de energietransitie en in omgevingsvisies in het kader van de nieuwe omgevingswet. Vaak moet lokaal actie worden gevoerd om een plek te veroveren tussen alle andere belangen in ruimtelijke ontwikkelingen.'

BLIK OP DE TOEKOMST

Nieuwkomers en netwerk

- In 2023 bestaat Vereniging De Hollandsche Molen 100 jaar. Ter viering hiervan worden activiteiten ontwikkeld om een groter publiek te bereiken. Voor nieuwkomers in Nederland komt een speciaal programma in het kader van 'het begint met taal'.
- Er komen opleidingen in molenaarsspecialisaties
- De aanwezige kennis wordt beter vastgelegd, het handboek voor gezond en veilig werken in een molen wordt vertaald en online beschikbaar gemaakt en films worden geüpload door de Engelse partners. Het internationale netwerk zal daardoor nog verder worden versterkt.

HOGE VLUCHT

‘DE ERKENNING GEEFT VALKENIERS EEN ENORME MOTIVATIE’

IE-ID

IE: Beoefenen van de valkerij in Nederland, 2021

WIE: Philippe König

FUNCTIE: Voorzitter van NOVO, koepel van valkeniersverenigingen in Nederland

In 2021 is beoefenen van de valkerij in Nederland bijgeschreven in het bestaande dossier *Falconry, a living heritage* op de internationale Unesco-lijst. Neemt de valkerij vanaf nu een hoge vlucht? We vragen het Philippe König, voorzitter van de koepel van valkeniersverenigingen in Nederland.

Een direct effect van de plaatsing op de internationale lijst is een gevoel van saamhorigheid onder de valkeniers, ziet Philippe. ‘De drie Nederlandse Valkeniersverenigingen en de ongebonden valkeniers kwamen deze zomer bij elkaar om de inschrijving te vieren. Wat mij opviel was het gevoel van waardering en eenheid dat van de inschrijving uitging. De valkeniers ontlenen aan de Unesco-erkenning een enorme motivatie om zich nog meer in te zetten voor het versterken en het doorgeven van hun kennis en vaardigheden.’

Valkeniersopleiding

De samenwerking binnen de koepel van valkeniersverenigingen heeft duidelijk een impuls gekregen door de inschrijving, zo ziet hij. ‘Het collectieve belang staat nog meer voorop. Zo werken we samen aan het nog beter maken van de valkeniersopleiding.’ In het Unesco-dossier *Falconry, a living heritage* staan 25 landen en hun valkerijtradities. Philippe: ‘Ook internationaal weten de valkeniers elkaar steeds beter te vinden.’

Jachtverbod

Een hoge vlucht dreigt de valkerij komend jaar nog niet te nemen. Vanwege de dalende konijnenpopulatie is het in het seizoen 2022-2023 in alle provincies verboden op konijnen te jagen. Ook de valkerij valt onder deze regeling. ‘Een grote klap voor de valkeniers’, beaamt Philippe. ‘Niet alleen voor bestaande valkeniers, maar juist ook voor de nieuwe generatie aan wie we de traditie doorgeven. Die kan nu niet starten en dan kan van uitstel afstel komen.’

BLIK OP DE TOEKOMST

Educatie en archivering

- De koepel van valkeniersverenigingen heeft plannen voor een Erfgoedcentrum Valkerij, een centrale bewaarplaats voor informatie die anders verloren kan gaan. Doel is historisch materiaal goed te archiveren en digitaal te ontsluiten, zoals correspondentie, foto's, films, educatief materiaal en voorwerpen.
- Ook werkt de koepel hard aan het verbeteren van de valkeniersopleiding. Als je in Nederland in aanmerking wilt komen voor een valkeniersakte, moet je een valkeniersdiploma halen. Door de zware opleidingseisen hebben valkeniers een hoog kennisniveau, zowel over de verzorging, voeding en hygiëne als over de jacht met jachtvogels. Deze kennis wordt in de opleiding overgebracht op aspirant-valkeniers.
- Verder komt er een educatieplan voor het onderwijs en voor het brede publiek, om de traditionele en hedendaagse manieren van jagen inzichtelijk te maken. Een lesbrief voor scholen is al beschikbaar. De valkenier demonstreert in de klas de kunst van het jagen en vertelt over de lange geschiedenis van de traditie en de bescherming van roofvogels.

IN BLOEI

‘DE CORSO’S HEBBEN VEEL PUBLICITEIT GEKREGEN’

IE-ID

IE: Corso cultuur, 2021

WIE: Claudia Lassche

FUNCTIE: Secretaris Corsokoepel,
penningmeester Bloemencorso
Vollenhove

Namens 21 Nederlandse bloemen- en fruitcorso's werd in 2021 de Corso cultuur bijgeschreven op de internationale Unesco-lijst. Breekt een nieuwe bloeitijd aan voor de corso's? We vragen het Claudia Lassche, penningmeester van de Corsokoepel.

De plaats op de internationale lijst heeft allereerst de saamhorigheid tussen de corso's in Nederland versterkt, vertelt Claudia. 'Het gevoel van erkenning door de internationale Unesco-gemeenschap is groot en het heeft veel publiciteit opgeleverd.' In aanloop naar de nominatie werd de Corsokoepel opgericht, een samenwerkingsverband van corso's in Nederland. De koepel groeit, ziet ze: 'De kleinere corso's sluiten zich nu aan. Zij zien dat het uitwisselen van kennis en ervaringen hen een steuntje in de rug geeft.'

Bloementapjt

Ook op internationaal niveau zijn er uitwisselingen. Bijvoorbeeld met corso's in België, Spanje en de VS, en met de gemeenschap van bloementapjten in Polen. Die laatste zochten contact met de vraag: hoe hebben jullie de nominatie aangepakt en hoe borgen jullie je erfgoed? De corso's leren van elkaar. Claudia: 'Als alle corso's in oktober hebben plaatsgevonden, wisselen we goede voorbeelden uit. Een paar corso's willen een online *corso experience* creëren, zodat een breed publiek de fascinatie ervaart die alle vrijwilligers voelen bij het creatieve en sociale proces van de corso's.'

Afhaken

De toekomst brengt niet alleen maar bloei. Claudia: 'De vergunningen worden steeds ingewikkelder. Dat vraagt van vrijwilligers specialistische expertise en veel tijd. Soms is dat de aanleiding voor vrijwilligers om af te haken. Een groot risico voor de corso's en de borging voor de toekomst. Gemeenten en provincies realiseren zich vaak nog onvoldoende wat de sociale en inclusieve waarde is van corso's. Vollenhove kent bijvoorbeeld weinig tot geen hangjongeren: die hebben allemaal wat te doen in de bouwtent.' ✕

BLIK OP DE TOEKOMST

Verduurzamen

Op de website van de Corsokoepel staan tips voor verduurzaming van de corso's: van de bloementeelte zonder chemicaliën, tot zonnepanelen, en de omgang met duurzame materialen.

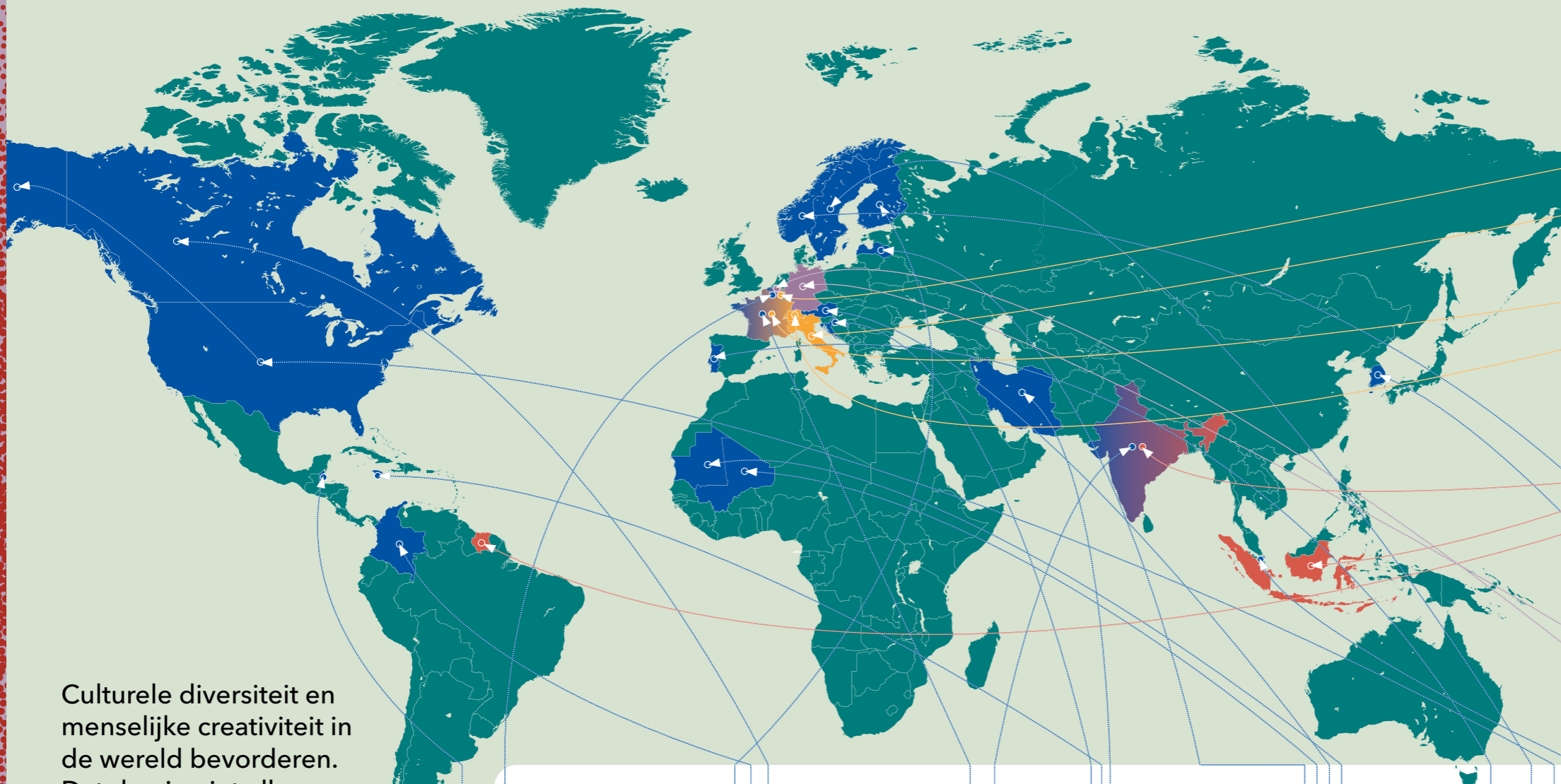
IN DE PIJPLIJN

Twee andere internationale voordrachten van Nederland zitten nog 'in de pijplijn'. In 2023 bespreekt Unesco de multinationale voordracht van traditionele graslandbevoeiing. Een bijzondere voordracht, want het is een samenwerking tussen Oostenrijk, België, Duitsland, Luxemburg, Zwitserland, Italië en Nederland. In 2023 staat het Zomercarnaval Rotterdam op de agenda, een voordracht waarin de beoefenaars benadrukken hoe het evenement culturele diversiteit en verbinding zichtbaar maakt.

ONZE WERELDWIJDE SAMENWERKING

ZIE MET WIE

SOORT SAMENWERKING

- U = UNESCO ICH NGO Forum en onderzoek**
- I = Intangible Heritage and Museums Project**
- P = Project Internationale Erfgoedsamenwerking**
- T = Toetsingscommissie**

Intangible Heritage and Museums Project

- **België**
Werkplaats immaterieel erfgoed
- **Italië**
Società Italiana per la museografia ei beni demoeitnoantropologici (OF: Italian Society for Museum and Heritage Anthropology)
- **Frankrijk**
Centre français du patrimoine culturel immatériel
- **Zwitserland** Verband der Museen der Schweiz

Project Internationale Erfgoedsamenwerking

- **India**
- **Indonesië**
- **Suriname**

Toetsingscommissie

- **Duitsland**
- **Vlaanderen**

Culturele diversiteit en menselijke creativiteit in de wereld bevorderen. Dat doe je niet alleen. Het Kenniscentrum werkte de afgelopen 10 jaar dan ook wereldwijd samen met collega's in landen die het Unesco-verdrag ondertekenden. **ZIE HIER MET WIE!**

UNESCO ICH NGO Forum en onderzoek

- **België**
Werkplaats immaterieel erfgoed, Centrum voor Agrarische Geschiedenis (CAG), ETWIE, PARCUM, CEMPER, Histories, Sportimonium, FARO Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed
- **Belize**
National Institute of Culture and History (NICH)

- **Canada**
Conseil québécois du patrimoine vivant & Folklore Studies Association of Canada
- **Colombia**
Erigaie Foundation
- **Finland**
Finnish Heritage Agency
- **Frankrijk**
UNESCO HQ (secretariaat van de conventie) & Association Île du Monde
- **India**
Banglanatak.com

- **Iran**
Persian Garden Institute for Living Heritage
- **Jamaica**
UNESCO Cluster Office for the Caribbean & Jamaica Creative
- **Kroatië**
Association House of Batana
- **Letland**
Latvian National Centre for Culture

- **Mauritanië**
Association Mauritanienne pour la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel
- **Mali**
Mali Cultural Heritage Agency
- **Noorwegen**
Norwegian Crafts Institute
- **Oostenrijk**
Immaterielles Kulturerbe

- **Portugal**
Memória Imaterial
- **Singapore**
National Heritage Board
- **Verenigde Staten**
Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage
- **Zuid-Korea**
International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region (ICHCAP)

- **Zweden**
Institute for Language and Folklore Department for Archives and Research
- **Internationaal**
International Society for Ethnology and Folklore

Immaterieel erfgoed = meedoen

Wil je op de hoogte
blijven van immaterieel
erfgoednieuws?

Schrijf je dan in voor onze
NIEUWSBRIEF!

